

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת לא ע"א).

"שפאמין בחי העולמים וזרע" (מדרש שוחר טוב תהילים יט).

גליון מס' 21

שבת-אדר תשנ"ח

דמי מינוי לשנה : 36 שקל

בהוצאת

מכון התורה והארץ

כפר דרום - חבל עזה

טל. 07-6847325

פקס. 07-6847055

מערכת:

הרב יואל פרידמן

החברת יצאה לאור

בסיוע המשרד לענייני דתות

אגף לארגונים ומוסדות

המחלקה לישיבות

הגהה לשונית: אביגיל אריאל

כל הזכויות שמורות

ISSN 0793 - 4262

סדר ועימוד

"מיזם ופיתוח קטיף" בע"מ

כפר דרום

תוכן העניינים

מאמר מערכת

- ט"ו בשבט - ראש השנה לאילנות? הרב יואל פרידמן 5

הגות

- שבעת המינים (ממשנתו של הרה"ג צבי יהודה קוק זצ"ל) הרב ראובן הילר 7

פסקי הלכה

- הלכות כלאים הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א 12

מאמרים הלכתיים

- טיול בארץ ישראל הרה"ג צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל 17
טיפול בתרומה הביתית הרב עזריאל אריאל 22
באותו ענין הרב יהודה הלוי עמיחי 28
הפרשת תר"מ מפפריקה חריפה על מתוקה הרב יואל פרידמן 29

כשרות

- העוף למהדרין הרה"ג יעקב אריאל שליט"א 34
על הזריקות בעופות ד"ר אליקום ברמן 36

חינוך

- "בין העלים"-סרט וידיאו על חרקים בירקות עלים הרב משה הרשטיק 37

סקירות מדעיות

- פירות "פרטנוקפיה" ד"ר אביחיל גרינברגר 39

רשימת המשתתפים בקובץ

הרה"ג צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל   ראש ישיבת מרכז הרב
הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א   הרב הראשי לשעבר
הרה"ג יעקב אריאל שליט"א   הרב הראשי לרמת גן, נשיא מכון התורה והארץ
ד"ר אליקום ברמן   מנהל המעבדות למחלות עופות אזורי ירושלים והנגב
הרב ראובן הילר   רב שכונה - הוד השרון
הרב עזריאל אריאל   רב היישוב עטרת
הרב יהודה הלוי עמיחי, הרב יואל פרידמן,   מכון התורה והארץ
הרב משה הרשטיק, ד"ר אביחיל גרינברגר

הרב יואל פרידמן

ט"ו בשבט – ראש השנה לאילנות?

ט"ו בשבט נקרא במשנה (ר"ה פ"א מ"א) ראש השנה לאילן, וז"ל:
"באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים:
בזמניו עשר בו".

אך האמת היא שלכאורה עדיף היה לקרוא לו ראש השנה לפרות האילן, כי
המשמעויות ההלכתיות של היום הזה מתייחסות לפרות דווקא ולא לאילן, וכן
כותבים התוס' (ר"ה י ע"א ד"ה ופרות):
"פרות נטיעה זו אסורין עד ט"ו בשבט – דנהי דלנטיעה ר"ה – תשרי, לעניין
ערלה לאילן – מיהא ט"ו בשבט..."

סיום שנות הערלה של העץ נקבע עפ"י ט"ו בשבט אך תחילת המניין נקבע
עפ"י ר"ח תשרי. ההבחנה א"כ היא בין המניין של האילן המונה את שנותיו עפ"י
חודש תשרי, לעומת המניין שמתייחס לפרות שהוא עפ"י חודש שבט.
לגבי האילן, אם הוא ניטע ארבעים וארבע יום לפני תשרי, אזי בר"ה העץ כבר
בן שנה. אך גם כאשר עברו שנות הערלה ועימן ר"ח תשרי עדיין הפרות אסורים
באכילה. הפרות המותרים יהיו רק אלו שיחנטו לאחר ט"ו בשבט של השנה
הרביעית. הסיבה לכך מבוארת בגמ' (ר"ה יד ע"א):

"אמר ר' אליעזר א"ר אושעיא הואיל ויצאו רוב גשמי שנה..." ומבאר רש"י:
"הואיל ויצאו רוב גשמי שנה – שכבר עבר רוב ימות הגשמים שהוא זמן
רביעה ועלה השרץ באילנות, ונמצאו הפרות חונטין מעתה".

נמצא שתאריך זה משמעותי לתהליך גידול הפרות, לחנטה שלהם שהיא
תחילת היווצרותם, אך אין לו משמעות מיוחדת לתהליך גדילת האילן.
השאלה הנשאלת היא, מדוע לאילנות יש צורך בשני ראשי שנים, בעוד
שלדברים אחרים די ב"ראש שנה" אחד?

ראש השנה הוא בעל משמעות עבור הדבר שאליו השנה מתייחסת. זוהי
נקודת זמן שהיא גם סוף וגם ראש. לכן זהו זמן לחשבון נפש - חשבון על מה שהיה
וחשבון על מה שיהיה.

אצל האדם נקבע ר"ח תשרי כראש השנה, כי ביום הזה נברא האדם וכדברי
ר' אליעזר בגמ' (ר"ה י ע"ב): "בתשרי נברא העולם" (העולם נברא לדעתו בכ"ה אלול וביום
השישי לבריאה נברא האדם, עי' ויק"ר פ' כט פ"א ועי' ר"ן ר"ה דף ג ע"א מדפי הר"ף ד"ה בראש).
וכיוון שר"ח תשרי - "זה היום תחילת מעשיך" לכן הוא עבורנו "תחילה וראש לפדיון
נפשנו".

אך כאמור, יש הבדל בין האדם לבין האילן, כי בעוד שלגבי האדם ישנו ראש
אחד לשנה לאילן - ישנם שניים: התאריך האחד הוא עבור המצב העכשווי - האילן,
והתאריך השני הוא עבור הפרי - ההמשכיות. לעומת זאת, אצל האדם, שהוא גם
האילן וגם הפרי התאריך הוא אחד: ר"ח תשרי הוא ראש השנה.

יתכן להסביר שהדבר נובע מחטאם של האילנות בבריאת העולם: כשהקב"ה אמר עץ פרי - חטאה האדמה והוציאה עץ עושה פרי (רש"י, בראשית א, יא ד"ה עץ פרי). משמעות הדבר שיש נתק בין העץ לבין הפרי, בין המצב העכשווי לבין ההמשכיות. הרב קוק זצ"ל (אורות התשובה פרק ו, אות ז) כותב:

"מתחילת הבריאה ראוי היה טעם העץ להיות גם הוא כטעם פרי. כל האמצעים המחזיקים איזו מגמה רוחנית גבוהה כללית ראויים היו להיות מוחשים בחוש נשמתי באותו הגובה והנועם שעצם המגמה מורגשת בו כשאנו מציירים אותה... אבל העצים הנושאים עליהם את הפרי, עם כל נחיצותם לגידול הפרי - נתעבו ונתגשמו ואיבדו את טעמם. זהו חטא הארץ, שבעבורו נתקללה כשנתקלל גם האדם על חטאו. וכל פגם סופו לתיקון. על כן מובטחים אנו בבירור, שיבואו ימים שתשוב הבריאה לקדמותה וטעם העץ יהיה כטעם הפרי, כי תשוב הארץ מחטאה ואורחות החיים המעשיים לא יהיו גורמים לחזק בעד הנועם של האור האידיאלי הנתמך בדרכו ע"י אמצעים הגונים..."

וכך כותב המהר"ל (נצח ישראל עמוד מז ע"ב) על הפסוק (דברים כ, יט) "...לא תשחית את עצה... כי האדם עץ השדה":

"כי באמת האדם נקרא עץ השדה... רק שהוא אילן הפוך כי העץ שורשו למטה תקוע בארץ, ואלו האדם שורשו למעלה כי הנשמה הוא שורש שלו הוא מן השמים. והידים הם ענפי האילן, הרגלים הם ענפים על ענפים, גופו עיקר האילן. ולמה הוא אילן הפוך? כי העץ שורשו למטה כי העץ חיותו מן האדמה, והאדם חיותו נשמתו מן השמים..."

אמנם האדם עדיין לא הגיע לאידיאל, עדיין מחכים אנו שלא תהיינה ירידות ונפילות בין האידיאלים לבין האמצעים, אך מ"מ הבריאה כשלעצמה מושלמת היתה, ולכן הראש והסוף של השנה הינו אחד. לעומת זאת, אצל עצי הפרי, מיד בתחילת בריאתם היתה ירידה וחטא - העץ נשאר עצי ולא נעשה פרי ולכן נקבעו שני תאריכים ל"ראש השנה": האחד לנטיעת העץ והאחר לפרות.

החוברת שלנו, לחודשים שבט-אדר, מוקדשת לזיכרו של מו"ר הרה"ג צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, אשר ביום י"ד אדר חל יום השנה לעלייתו לגנזי מרומים. בחוברת הבאנו מאמר של הרב בענין טיול בארץ ישראל, שהתפרסם לפני שנים רבות בכתב העת "הפוסק". אנו מפרסמים מאמר נוסף של הרב ראובן הילר, מתורתו של הרב, על ט"ו בשבט, בנושא שבעת המינים. ועל כל אלה תמידים כסדרם - מאמרים בנושאי תר"מ כשרות ועוד.

המערכת

הרב ראובן הילר *

שבעת המינים במשנתו של הרה"ג צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל

במסכת ברכות (מא ע"ב) מספרת הגמרא על רב חסדא ורב המנונא, שישבו בסעודה, "אייתו לקמיהו תמרי ורימוני, שקל רב המנונא. בריך אתמרי ברישא, אמר ליה רב חסדא, לא סבירא ליה מר להא דאמר רב יוסף ואיתימא רב יצחק כל המוקדם בפסוק זה קודם בברכה? אמר ליה זה שני ל"ארץ" וזה חמישי ל"ארץ", אמר ליה מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמשינך".

בעולת ראיה (ח"א עמ' שעד) מבאר הרב זצ"ל גמרא זו, שכל שלמותם של ישראל ושלמותו של העולם כולו ייתכנו רק בהיות ישראל יושבים על אדמתם בארץ-ישראל וקשורים אליה בחיבת קודש, ועל-כן מברכים קודם על פירות הקרובים יותר בפסוק למלת "ארץ", להורות שכל הקרוב ושייך יותר לארץ-ישראל הינו קרוב יותר לשלמות.

על פי זה ברור שמעלתם של פירות אלו, שנשתבחה בהן ארץ ישראל, איננה רק מצד התאמתם החומרית לארץ, אלא מצד הסגולה הרוחנית המיוחדת שבהם, הקשורה לעניינה של ארץ-ישראל ושייכים לכך דברי הב"ח על "ברכה מעין שלוש", המבאר מדוע נאמר "ונשבע מטובה": "קדושת הארץ... נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ... ועל כן ניחא שאנו מכניסים בברכה זו ונאכל מפריה ונשבע מטובה, כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה" (ב"ח אורח חיים סימן רח).

כשם שעם ישראל הינו הלב שבאומות, כלשון הכוזרי, ותורת ישראל הינה לב החכמות הכוללת בתוכה, כך ארץ-ישראל הינה הלב והמרכז לעולם שמתוכה "עומדת להשפיע... על כל הארצות כולן, לעדנם ולרוממם ולקרבתם אל תכלית הוויתם" (אורות קנא), וכך אמרו חז"ל בספרי על הפסוק "ארץ אשר ה' אלוקיך דורש אותה": וכי אותה לבד הוא דורש, והלא כל הארצות הוא דורש? אלא כביכול אין דורש אלא אותה ובשביל דרישה שהוא דורשה, דורש כל הארצות עימה. על-פי זה ברור שפרותיה של ארץ-ישראל, הקשורים אליה בסגולתם הרוחנית, והתוכן הטמון בהם קשורים הם לענייניו של העולם כולו.

הבנת הרמזים הטמונים בפרותיה של ארץ-ישראל בשייכות לעולם כולו, מצוייה בדברים שיובאו להלן.

* לפני מספר שנים, בעוד רבינו הרב צבי יהודה קוק זצ"ל איתנו, ישבו בביתו בט"ו-בשבט לאחר תפילת שחרית, מספר בחורים מהישיבה, וביקשו להסביר להם את המיוחד שבשבעת המינים ובסדר שלהם. תקציר תמציתה של שיחה זו הגיע לידי מאבך שנכח בה, והדברים המוגשים בזה הינם הרחבה וביאור לתקציר הנ"ל.

בתפילת "ובא לציון גואל", בתרגומו של הפסוק "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלוא כל הארץ כבוד", מוצאים אנו בתמצית את תכילתה של הבריאה. "קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתיה, קדיש על ארעא עובד גבורתיה, קדיש לעלם ולעלמי עלמיא".

אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא - "קדיש בשמיה מרומא עלאה בית שכינתיה" - רצה לברוא עולם, ולשם כך הוריד תכנים אידיאליים עליונים וברא את עולמנו זה - "קדיש על ארעא עובד גבורתיה" ושאיפתו של בורא העולם מעולמו הינה שיתעלה ויתדבק בו - "קדיש לעלם ולעלמי עלמיא".

רמז לתכליתו זו של העולם ולאופן מימושה מוצאים אנו בשבעת המינים וסדר הדרגתם.

חיטה

החיטה מסמלת את התכנים העליונים ואת האידיאלים הנשגבים שעניינם לרדת לעולם. הגמרא בסנהדרין (ע"ב) אומרת: "עץ הדעת - חיטה היה" ו"תינוק אינו יודע לומר אבא אמא עד שטועם טעם דגן" (שם). חטה בגימטריא - כ"ב, שהן אותיות התורה. אם כן, ישנם תכנים עליונים הגנוזים בתורה ורמוזים בחיטה, שריבונו של עולם רוצה שיתגלו בתחתיות ארץ, במצבים הגשמיים ביותר, "ביום ההוא יהיה על מצילות הסוס קודש לה" (זכריה יד, כ). מצבים גשמיים אלו רמוזים בשעורה.

שעורה

השעורה הינה מאכל בהמה, כדברי המשנה בסוטה (יד ע"א), בהסבירה מדוע מנחת סוטה הינה מן השעורים ולא מן החיטין: "דבן גמליאל אומר, כשם שמעשיה מעשי בהמה". וכך מסביר הרב קוק זצ"ל ב"עולת הראיה" (ח"ב עמ' שה) את הטעם לכך שקרבן העומר המובא בפסח הינו משעורים, לעומת שתי הלחם שבשבועות שהיה מחיטה: כי העומר שבפסח מסמל את השלב הבסיסי בגאולתנו, השלב של גאולת הגוף מעבדות לחירות כשאור הדעת של הגאולה (הרמוז בחיטה) עדיין לא זרח והוא הולך ומתגלה עד לחג השבועות.

אם כן, יודעים אנחנו שהאור האלוקי הרמוז בחיטה צריך להתגלות בתחתיות ארץ, ברבדים הגשמיים ביותר הרמוזים בשעורה.

בהביטנו על חיי הגשם החומריים, שלעיתים מקרינים הם מאפלוליתם לסביבתם וניצוץ אור לא נראה בהם, נוצרת תחושה של כביכול הפרדת רשויות, כאילו יש כאן רשות אחרת שאינה שייכת לאלוקות. אכן, אמונתנו חזקה שאין זה כך, שאכן בפנימיותם של חיים גשמיים אלו מפכים חיים רוחניים עליונים, אך כיצד נראה זאת? כיצד נגלה כוחות רוחניים נסתרים אלו? תפקיד זה שייך לגפן.

גפן

פרי הגפן דומה בחיצוניותו לכל הפירות, אך מיוחד הוא בזה שעיקר שימושו הוא ביין שבתוכו (שבת קמג ע"ב). גם יין בחיצוניותו פשוט הוא, מוחזק בכלים פשוטים של חרס (תענית ז ע"ב) אך תכונה מיוחדת לו, שתייתו, סגולה נפלאה היא להסיר המחיצות החיצוניות בהן מתגדר האדם, ולגלות את פנימיותו. "נכנס יין – יצא סוד" (ערובין סה ע"א). פנימיות האדם, הלא נפלאה היא, טבעית וישרה, "עשה האלוקים את האדם ישר" (קהלת ז, כט) ולכן בהתגלותה, שמחה רבה באה לעולם. "אין שמחה אלא ביי"ן" (פסחים קט ע"א).

אם כן, יודעים אנו שאפילו במצבים הגשמיים ביותר טמונים כוחות רוחניים העתידים להתגלות, אולם כיצד עושים זאת? כיצד יתרומם העולם העכור, השטוף בטומאת הגשם אל מרומי ההכרה בבורא עולם? התשובה לכך מצוייה בדברי הנביא ישעיהו "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו" (ישעיה מג, כא). העולם עתיד להתרומם למצב של "וירוממוך כל המעשים וישתחוו לפניך כל הברואים ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם" דרך עם ישראל - הלב שבאומות. שלושה פרות מפרות הארץ יש בהם סגולות מיוחדות הבאות ללמדנו על תכונותיו המיוחדות של עם ישראל שבכוחו יוכל הוא "לתקן עולם במלכות שדי": התאנה, הרימון והזית.

תאנה

הנביא אומר "ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ" (ישעיה ס, כא). כנסת ישראל "הצד הכללי שבאומתנו, הלוא כולו אידיאלי, אור השכינה בו" (אורות קמ), נקייה היא מכל חטא, "כולך יפה רעייתי ומום אין בך" (ע' אורות קמט). בתכונה זו משולה היא לתאנה הנקיה מכל פסולת, "כל הפירות יש בהן פסולת. תמרים... ענבים... אבל התאנה כולה יפה למאכל" (ילקוט שמעוני יהושע ב), לכן יש דעה בחז"ל שאילן שאכל ממנו אדם הראשון - תאנה היה (סנהדרין ע ע"ב).

רימון

מאיך גיסא, יודעים אנו שכשהננו יורדים לפרטים, מוצאים אנו בישראל גוונים שונים. צדיקים, בינוניים ורשעים - נוטריקון צב"ר. וכאן מתעוררת השאלה, האם עם רשעים אלו יכולים אנו לתקן את העולם? הלא אפילו את הרשעים שבנו איננו מצליחים לתקן, וכיצד נבוא לתקן את העולם כולו? על כך משיבים אנו בפה מלא - כן. תפקידנו לתיקון העולם ייעשה למרות ועם הרשעים שבנו - ומדוע? כי הרשעות הקיימת בתוך עם ישראל רק חיצונית היא, איננה טבעית לנו, בפנימיותם גם רשעי ישראל טובים הם ועם כוח פנימי זה יפעלו הצדיקים, הבינוניים והרשעים יחד באחדות מלאה לתיקון עולם במלכות שדי. כך דורשים חז"ל על הפסוק "כפלח הרימון רקתך" (שיר השירים ד, ג) "אל תקרי רקתך אלא ריקתך" - שאפילו ריקנים

שבישראל מלאים מצוות כרימון" (חגיגה כז ע"א). והדברים תמוהים: אם ריקנים הם, כיצד יכולים הם להיות גם "מלאים"? התשובה היא "כרימון" - בכל פרי יש החלק הנאכל והגרעין הנזרק. הגרעין מסמל את הפסולת הנזרקת, אך מיוחד הוא הרימון שכולו גרעינים, דהיינו, הדבר שתמיד הוא הפסולת, ברימון הינו התוך הנאכל. כך גם רשעי ישראל, אף שגרעינים הם, איכותם כגרעיני הרימון שהם בעצמם מהווים את הדבר הנאכל.

הקושי הגדול שקיים ברשעי ישראל אלו הוא לגלות כלפי חוץ את פנימיותם ונשמתם הגדולה. אכן, יש לעבוד קשה על כך. עבודה זו מתגלה בעץ הזית.

זית

הזית, מצד עצמו, מר הוא מאוד, "אין לך עץ מר מן הזית" (מכילתא בשלח יח), אך השמן שבתוכו נפלא הוא. אמר רבי יהושע בן לוי: "למה נמשלו ישראל לזית? לומר לך מה שמן מר בתחילתו וסופו מתוק, כך ישראל, שנאמר: והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאוד" (שהש"ר א כא). ושמן זה, מלבד טעמו הטוב, מאיר הוא גם באור יקרות, "מה השמן מביא אורה לעולם, אף ישראל מביא אורה לעולם" (שם), נקראו ישראל זית רענן שהם מאירים לכל (עי' שמות רבה לו ב), וכן בברכות (נז ע"א) "הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה".

אם כן, פנימיות ישראל משולה לשמן החבוי בתוכו של הזית. וכיצד מגלים פנים זה של הזית? אכן זו עבודה קשה וגדולה.

ישראל נמשלו לזית. "מה זית אין מוציא שמנו אלא על ידי כתיתה, כך ישראל אין חוזרין בתשובה אלא על ידי ייסורים" (מנחות נג ע"ב). אכן אחר העמל הרב, הייסורים והקשיים של מירוק האדם והזככתו, נוצרת זהות בין רצונו לרצון הבורא. "עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו" (אבות ד) "מה דרכו של שמן לינתן בנר והם מאירים שניהם כאחת, כך אומר הקב"ה לישראל, בני, הואיל ואורי, אני ואתם נלך ונאיר לציון, זה שנאמר "קומי אורי כי בא אורך" (ילקוט שמעוני ישעיהו תצט).

תפקידנו, אם כן, הוא לזכך עצמנו ולהתדבק בקב"ה, ורק לאחר מכן לתקן העולם כולו. אולי יעלה על הדעת שלאחר שננחיל דעת לעולם כולו יהיו הם כמונו ממש? אין הדבר כן, גם לעתיד לבוא עת יתקיים חזון הנביא (ישעיה ב), "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלוקי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". עת שאיפות העולם יתאחדו עם שאיפותיהם של ישראל - ישאר ההבדל בין עמי העולם שעניינם יהיה קיומו של העולם הגשמי מתוך שאיפת "לעשות רצונך בלבב שלם", לבין ישראל שנשמתם היא התורה בכל עומקה ורזיה ותפקידם גם אז להמשיך להיות "אוצר קדוש, ממלכת כהנים וגוי קדוש, סגולה מכל העמים" (אורות קנו, יא).

סגולה זו של ישראל להיות הלב באברים הינה תכונה עצמית, שורשית, שניתנה לנו מסיני (עי' עולת ראי' א' עמ' קט "ומה נעים גורלנו") שגם לעתיד לבוא כשכל אנשי העולם יהיו מאוחדים "ויקבלו כולם את עול מלכותך ותמלוך עליהם מהרה

לעולם ועד", עם כל זה יתפללו אליך "דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך" (מלכים א, ח). ההבחנה המהותית בין ישראל לגויים לעולם תישאר. "מה ראה ירמיהו להמשיל ישראל לזית, שנא' "זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך" (ירמיהו יא, טז)? אלא כל המשקין מתערבבין זה בזה והשמן אין מתערב אלא עומד, כך ישראל אין מתערבים עם עכו"ם, שנאמר "לא תחתן בם"; כל המשקין אדם מערב ואינו יודע אי זה עליון ואי זה תחתון, אבל השמן אפילו אתה מערבו בכל המשקין שבעולם הוא נתון למעלה מהן, כך ישראל בשעה שעושים רצונו של מקום ניצבים למעלה מן עכו"ם, שנאמר "ונתנך ה' אלוך עליון על כל גוי ארץ" (שמו"ר לו, א).

נפגשנו בחיטה המרמזת על האידיאלים הגדולים הצריכים להתגלות עד תחתיות ארץ, הנרמזת בשעורה, והתגלות זו תלמדנו שבתוככי העולם, שבחיצוניותו נראה גשמי, גנוזים כוחות רוחניים עליונים, ועל זה מרמז הגפן שהיין הנעשה ממנו מגלה סוד. דרך גילוי פנימיות זו הינה על ידי ישראל. בישראל יש שתי בחינות, בחינת הכלל ובחינת הפרט. מבחינת הכלל - "כולך יפה רעייתי ומום אין בך" כתאנה הנאכלת כולה, אך מצד הפרטים והתגלות המעשים אצל היחידים - כאן ייתכנו גם מצבים של רשעים שבישראל, אך גם רשעים אלו בפנימיותם טובים הם כרימון שאפילו שכולו גרעינים שלכאורה הם פסולת, עם כל זה כולו נאכל ורק בחיצוניותם מתגלה הרע, מצד יצר הרע השולט בהם.

כדי לגלות תכונות פנימיות אלו שבלב היהודי, נחוצה עבודה רבה ועמל קשה כשמן הזה היוצא מהזית המר לאחר כתיתה מרובה. אחרי המשברים והסיבוכים של "קדיש על ארעא עובד גבורתיה", חוזרים ומתעלים אנו ל"קדיש לעלם ולעלמי עלמיא". כתמר הזה שאף ששורשיו נעוצים הם בקרקע, פונה הוא אל-על.

תמר

"צדיק כתמר יפרח" (תהילים צב, ג). יש "צדיק" ויש "ישר". ומסביר הרב קוק זצ"ל בסידורו "עולת ראיה" (חלק א' עמ' יז) על הפסוק "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" שצדיק הינו אדם המתרומם לדבקות בקב"ה דרך סיבוכים ומעקשים. עדיין אין הוא שמח, המצוות אינן טבעיות לו, האור רק זרוע לו. שונה ממנו הישר. השלמות - טבעית היא לו, חש הוא בה שמחה - "ולישרי לב שמחה". תיקון העולם יבוא כשהצדיק יהיה ישר, דהיינו, שעם ישראל והעולם כולו שעלו ונתעלו דרך הסיבוכים והמעקשים, שלמותם תהיה לא רק בבחינת "אור זרוע" אלא בבחינת "ולישרי לב שמחה". כתמר זה המסמל את הישרות, "צדיק כתמר יפרח".

הראשון לציון ההרה"ג מרדכי אליהו שליט"א

הלכות כלאים *

פ.ל.ל. 2005

- א. יש הסוברים שאיסור כלאי זרעים חל רק על צמחים שהם מאכל אדם¹, ויש הסוברים שהוא כולל גם איסור לשתול מאכל אדם ביחד עם מיני פרחים או שאר צמחים שהוא חפץ בקיומם - אף שאינם ראויים למאכל, וזאת משום שרגילים לזרוע אותם בשטחים גדולים², ונכון להחמיר כדעתם מספק.
- ב. משום כך, כשיש גפן אחת באמצע הדשא יש להרחיק שישה טפחים בין הדשא לבין הגפן³.
- ג. כאשר זורעים בגינה מיני ירקות שונים בשורות יש להקפיד שהמרחק בין השורות יהיה טפח וחצי (כשנים עשר ס"מ) לכל אורכן⁴, וכך יש לנהוג למעשה גם

* כתיבה: הרב עידו אלבה. עריכה והערות: הרב אהוד אחיטוב.

1. הרמב"ם (כלאים פ"א ה"ד) כתב לאסור "זרעים הראויים למאכל אדם". יש שפירשו את דברי הרמב"ם כפשטם, שכוונתו "מאכל אדם" בדיוקא, ולדעתו כלאי זרעים אינם אסורים אלא במאכל אדם, כן כתבו: שו"ת הרדב"ז (ח"ה ב' רנה), ומרה"פ (ירושלמי כלאים פ"א ה"א ד"ה טעמא), לדעתם יש להבחין בין כלאי זרעים לכלאי הכרם.
2. עפ"י הכס"מ (פ"ד ה"ד) ש"מאכל אדם" אינו כל דבר שאדם רוצה בקיומו ופשוט שדבר שמגדל בכוונה אף לצורך נוי אסור. ועפ"י זה כתב האמרי בינה (ח"א שו"ת סי' י) שהדבר הקובע הוא האם רגילים בני אדם לזרוע שדות שלמים מאותו המין, וכן דעת הגר"י אורנשטיין זצ"ל בספרו עמק הלכה (סי' יח עמ' כב ס"ק ו) בעניין הרחקה משיחי טבק. ועי' הגר"ח ז"ל גרוסברג זצ"ל (חוקות שדה פ"א תלמי שדה הע' ה-ו). אמנם כששני המינים אינם ראויים למאכל אדם, כתב בשו"ת ישועות מלכו (קרית ארבע הל' כלאים פ"א ה"ד) שיש להתיר עפ"י דברי הרא"ש שהרכבת שני עצי הסרק יחד מותרת משום שכולם כמין אחד, וה"ה הכא. משום כך יש להחמיר בהרחקה מפרחים דוקא אם המין השני הוא מאכל אדם, שלא כדעת האמרי בינה (שם) שהחמיר גם בשני מינים הראויים רק למאכל בהמה. ועי' דרך אמונה (כלאים פ"א ה"ד ס"ק כב ובבאה"ל ד"ה אין איסור).
3. כדן הרחקה מגפן יחידית כדעת חכמים במשנה (כלאים פ"ג מ"ז), כפי שפסק להלכה הרמב"ם (פ"ז ה"א) שהרחקה היא שישה טפחים.
4. כפי הדין בערוגה של ירק שמרחיקים בין כל מין ומין טפח ומחצה כפסק הרמב"ם (כלאים פ"ד ה"ט), וכך הובא להלכה בספר מצות הארץ להרה"ג קלמן כהנא זצ"ל (עמ' 63 סעי' ו). ואף שבדין הרחקה בין שתי שורות ירק וכן בין שדה לשורה פסק הרמב"ם (כלאים פ"ג ה"ב) שצריך לעשות הרחקה של תלם באורך שישה טפחים, ורוחבו ועומקו טפח וכך פסק בשו"ע (סי' רצז סעי' יז-יט), ביאר החזו"א (כלאים סי' ח ס"ק ה-ח) שדין תלם הוא אפשרות נוספת במקום טפח וחצי. ועי' ר"ש (כלאים פ"ג מ"ג) רע"ב (שם) ותו"ט (שם ד"ה אורך), ארץ חמדה (כלאים עמ' רלא) שביאר דעת הרמב"ם באופן אחר.

כשזורעים בערוגות קטנות⁵. ואם זורע אותם בשתי שדות יש להרחיק שישה טפחים⁶.

ד. גם ירק המשמש כתבלין בלבד, אשר מתחדש כל שנה משורשיו כגון: נענע וכדו' דינו כירק. משום כך הזורע שורה ממנו ליד שורה של ירק ממין אחר יש להרחיק ביניהם טפח וחצי, ואם זרע אותם בשתי שדות - ירחיק שישה טפחים.

ה. אסור להרכיב שני עצים יחד מין בשאינו מינו⁷. אם יש דמיון בצורת העלים שלהם, או בצורת הפרי- מותר להרכיבם יחד. אולם גם במקרה זה - אם יש שוני גדול מאוד בטעם שלהם - אין להרכיבם יחד⁸.

ו. צורת העלה היא גורם מרכזי בהגדרת המין לעניין איסור כלאי הרכבה אף אם אין דמיון כלל בצורת הפרי⁹, ויש אומרים שאם יש הבדל קיצוני בפירות - לא מסתמכים על הדמיון בצורת העלים¹⁰.

ז. גם כאשר יש דמיון בולט בפרי והעלים אינם דומים כל כך, מותר להרכיבם יחד. אך אם בשניהם אין דמיון - אסור להרכיבם. ובכל מקרה הטעם והצבע הם גורמים משניים.

ח. אשכולית ותפוז אסור להרכיב יחד כיוון שאינם דומים מספיק¹¹.

5. ואף שבמשנה (כלאים פ"ג מ"א) נאמר שניתן לזרוע כמה מיני זרעים בערוגה שהיא שישה טפחים מרובעים, ונתבאר בגמ' (שבת פה ע"ב) שבאופן זה אפשר לזרוע שטחים שלמים בצורה של ערוגות, וכן פסקו הרמב"ם (פיהמ"ש שם, כלאים פ"ג ה"ט"ו) והשר"ע (סי' רצ"ו סעי' לד-לט), ועי' רדב"ז וכו"מ (כלאים פ"ג ה"ב וה"ט"ו) ומכל מקום דעת הראש"ל שאין לעשות כן למעשה מחמת חשש תקלה שלא בקיין כיצד ליישם זאת למעשה, ועוד שכל הקולא של זריעה בערוגה ללא הרחקות לדעת הרמב"ם (כלאים פ"ג מ"א) אינו אלא במינים שרגילים לזרועם בכמויות קטנות, דבר שכמעט לא קיים בזמננו.

6. עפ"י משנה (כלאים פ"ב מ"י) ורמב"ם (כלאים פ"ג ה"י). להגדרת הגודל של שדה עי' ארץ חמדה (כלאים עמ' רכט).

7. עפ"י הגמ' (קידושין לט ע"א) שהאיסור בכלאי אילן הוא הרכבה של שני מינים כמו כלאי בהמה, וכך פסקו הרמב"ם (כלאים פ"א ה"ה) והשר"ע (יר"ד סי' רצה סעי' א).

8. בהגדרת המין נאמר בירושלמי (פ"א ה"ה): "יש מהן שהילכו אחר הפרי ויש מהן שהילכו אחר העלין... בזה הילכו אחר טעם הפרי". לדעת הר"ש (כלאים פ"א מ"ה) והראב"ד (כלאים פ"ג ה"ו) הולכים אחר שלושת הסימנים להחמיר, ואילו לדעת הרמב"ם (כלאים פ"ג ה"ד-ה"ו) אף אם הם דומים באחד משלושת הסימנים, בעלים או בפרי מותר להרכיבם, אך גם לדעתו, זאת בתנאי שהטעם שלהם לא יהיה שונה מאוד.

ועי' עוד ערוה"ש (יר"ד סי' רצה סעי' יא-טו, סי' רצ"ו סעי' יא), משפט כהן (סי' כה), חזו"א (שם סי' ג), זרע הארץ (הל' יט), ארץ חמדה (מהדורה ראשונה עמ' קפא, ועמ' רפב סי' ו).

9. כן דייק ערוה"ש (יר"ד סי' רצה סעי' יד) בדעת הרמב"ם (כלאים פ"ג ה"ה) שבעלים הסתפק שהם דומים זה לזה ואילו בפירות נקט הרמב"ם שמסתמכים עליהם רק כשדומים "דמיון גדול".

10. כן משמע מדברי ערוה"ש (סי' רצה סעי' טו) שהתיר הרכבה של מיני התפוחים השונים לא רק בהסתמכות על צורת העלים השווה, כי אם גם בשל הדמיון כללי בצורת הפרי.

11. כן כתב הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' כה) כיון שיש שוני גדול במראה החיצוני שאינם דומים זה לזה.

- ט. מאידך גיסא, תפוז על חושש מותרים בהרכבה כי הם דומים בצורת הפרי והעלים¹².
- י. בימינו קיימות מספר כנות של הדריס שרגילים להרכיב עליהן את מיני ההדריס השונים¹³, כאשר למעשה מותר להרכיב על כל אחת מהכנות רק את המינים הדומים לה¹⁴, ולכן, כשקונים עץ ממשלה יש לברר לפני כן על איזו כנה הוא הורכב במשתלה.
- יא. איסור כלאים באילנות כולל גם את האיסור לקיימם, על כן עץ שהורכב באיסור, אין לעשות מלאכות הגורמות לצמיחתו¹⁵.

12. עפ"י החזו"א (כלאים סי' ב ס"ק ט) שהם מין אחד עם התפוז.
13. שמות הכנות של מיני ההדר שרגילים להרכיב עליהן פירות הדר הם: מקרופילה, קליאופטרה, וולקה, לימון מתוק, ציטרומלה, טרוייר, רנגורליין, חושש.
14. להלן פירוט ההרכבות המותרות והאסורות בהדריס כפי שעלה בפגישה של רבני המכון ואגרונום המכון מרדכי שומרון עם הראשל"צ שליט"א: שם הכנה: מקרופילה: מותר לאשכולית (הדמיון בצורת העלה וקיומו של עלעל נוסף). מותר גם לפומלה (דמיון במבנה הפנימי של הפרי ובצורת הגרעינים).
- שם הכנה: קליאופטרה: אסור לאשכולית (יש הבדל משמעותי גם בפירות וגם בעלים; אין קליפה פנימית לבנה בקליאופטרה).
- שם הכנה: וולקה: מותר ללימון (דמיון בצורת הפרי, למרות שהעלים שונים מעט). מותר גם לתפוז (דמיון בצורת הפרי, למרות שהעלים שונים מעט). לגבי האשכולית - ספק.
- שם הכנה: ציטרומלה: מותר ללימון (דמיון בצבע הפרי ובצורת העלה). לגבי התפוז - ספק.
- שם הכנה: טרוייר: מותר לתפוז (דמיון בפרי, למרות ההבדל בעלים. אבל הוולקה עדיפה לתפוז). אסור ללימון (שוני בפרי ובעלים). אסור גם לאשכולית (שוני בפרי ובעלים).
- שם הכנה: רנגורליין: דינה כתפוז לכל דבר.
- שם הכנה: חושש: מותר לתפוז (דמיון בצורת הפרי). מותר גם לאשכולית (דמיון בצורת העלים, שכן בדור הקודם ראו בחושש עלעל נוסף). מותר גם ללימון (דמיון בריח).
- יש לציין שלכל הקליפים ולקומקווס יש דין של תפוז בגלל הדמיון בצורת הפרי.
15. כפשט דברי הירושלמי (כלאים פ"א ה"ד) שיש איסור לקיים אילן שהורכב באיסור. וכן כתבו הרא"ש (הל' כלאים סי' ג), וכן משמע מדברי הריטב"א (ע"ז סד ע"ב). אמנם יש ראשונים שחלקו על כך, זאת כיון שאין הדבר מפורש בגמ' לאיסור כפי שהדבר בכלאי זרעים ובכלאי הכרם, כן דעת הכלבו (סי' צא), תוס' ר"י הזקן (קידושין לט ע"ב ד"ה והא דתנן), תוס' הרא"ש (סוטה מג ע"ב ד"ה כאן) והאורחות חיים (ח"ב הל' כלאים), וכן משמע מדברי הריטב"א (קידושין לט ע"א). וטעם הדין לדעתם, משום שכלאי אילן הוקשו להרכבת בהמה, וכמו ששם מותר לקיים את הוולד אף כאן מותר בקיום האילן. ועי' תוס' (ע"ז סד ע"א ד"ה ר"ע), כמו כן גם הרמב"ם השמיט את האיסור לקיים כלאי אילנות. ועי' עוד שו"ת חתם סופר (יר"ד סי' רפח), שו"ת משפט כהן (סי' כא).

יב. לעומת זאת, מותר לכתחילה לקחת ייחור מעץ מורכב ולנוטעו באדמה¹⁶, ולפיכך מותר לברך על פירותיו שהחיינו, וברכת האילנות בימי ניסן¹⁷.

לדעת השו"ע, אין איסור אכילה בפירות וירקות של כלאי זרעים וכן ב פירות של כלאי אילנות¹⁸.

שונה הדין בכלאי הכרם בכך שגם התוצרת שלהם אסורה באכילה ובהנאה¹⁹. משום כך אסורים בהנאה הן התבואה והן הירקות שהשרישו בכרם או בסמוך לו, ולדעת השו"ע איסור אכילה והנאה קיים רק אם במקביל להשרשת התבואה היו על הגפנים ענבים שגודלם לפחות כפול הלבן²⁰.

16. עפ"י תוספתא (כלאים פ"ב הט"ו) וכג"י המובאת בירושלמי (פ"א ה"ד): "נוטל הימנו יחור והולך

ונוטע במקום אחר..." הביאו הר"ש (כלאים פ"א מ"ד), וע"י תוספתא כפשוטה (כלאים עמ' 916). וכן פסק הרמב"ם (כלאים פ"א ה"ז), שו"ע (יר"ד סי' רצה סעי' ז).

17. בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' ס) כתב שאין לברך שהחיינו על פרי שנוצר נגד רצון הבורא, אולם בשו"ת שאילת יעב"ץ (סי' סג) כתב שניתן לברך עליו שהחיינו כמו שמברך ברכת הנהנין, ובכף החיים (סי' רכה ס"ק כו) הכריע מספק שלא לברך. עפ"י זה כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ב אר"ח סי' לו) לאסור ברכת האילנות על אילן המורכב. לעומת זאת פרי שגדל על ייחור שנלקח מעץ מורכב לכו"ע מותר לברך על פריו שהחיינו וברכת האילנות, עפ"י המבואר לעיל (בהע' הקודמת). וע"י אמונת עתיק 5 עמ' 33, וא"ע 61 עמ' 53 סעי' ה.

18. עפ"י חולין (קטז ע"א) שכלאי זרעים אינם נאסרים בהנאה משום שהוקשו למה שנאמר: "שדך לא תזרע כלאים, בהמתך לא תרביע כלאים". וכן פסק השו"ע (סי' רצה סעי' ז); וע"י שו"ת חת"ס יר"ד (סי' רפח).

19. עפ"י המשנה (כלאים פ"ח מ"א): "כלאי הכרם אסורים מלזרוע ומלקיים ואסורים בהנאה..." טעם החילוק מכלאי זרעים נתבאר בירושלמי (שם ה"א). וכן פסק הרמב"ם (כלאים פ"ה ה"ז).

20. קיימת מחלוקת בדברי המשנה (כלאים פ"ז מ"ז) והתוספתא (כלאים פ"ד ה"י). באיזה מצב אסרה התורה הנאה בכלאי הכרם. לדעת הרמב"ם (כלאים פ"ה ה"ד) זהו דווקא כשבעת ההשרשה של הזרעים כבר גדלו הענבים בגפנים והיו בגודל של פול הלבן. ומדרבנן קנסו כל השרשה של זרעים בכרם בתנאי שהוא השאיר אותה לצמוח עד שיגדלו הענבים. ואילו לדעת הר"ש (כלאים פ"ז מ"ז), כל זריעה בכרם - אף טרם שצמחו בה ענבים - אוסרת את הזרעים בהנאה מן התורה, עפ"י הגמ' (פסחים כד ע"ב). בביאור שיטת הרמב"ם ע"י עוד חסדי דוד על התוספתא (כלאים פ"ד ה"י), רדב"ז ומהר"י קורקוס (כלאים פ"ה ה"ד), חז"א (כלאים סי' ג ס"ק כג-כה). בשו"ע (סי' רצו סעי' ט) פסק להלכה כדעת הרמב"ם וכן פסק החכמת אדם (שערי צדק משפטי ארץ סי' ד סעי' י). כמו כן קיימים מספר מקרים שאף שהזריעה אסורה בכרם הפירות לא נאסרים (ע"י בהע' הבאה), וע"י ארץ חיים סתהון (יר"ד סי' רצו סעי' יב).

טו. בימינו מצויה זריעת כלאים בכרם, רק בכרמים של נכרים. משום כך, במקרה של ספק, אין להחמיר אלא אם ידוע לנו שרוב הענבים מאותו איזור יש בהם חשש כלאים²¹.

21. כתב בשו"ת המב"ט (ח"ג סי' קכז) שכאשר קונים ירקות מירקן גוי, אף שיש ספק שמא הם נאסרו מחמת כלאי הכרם, מותר לקנות מהם כיוון שהולכים אחר הרוב, שהרי זה פירש ממקום הקביעות על ידי גוי. וברוב המקרים אין הירקות נאסרים בהנאה גם אם הם אכן גדלו בכרם באופן שאסור לעשות כן לכתחילה. והוכיח את שיטתו עפ"י צירוף של כמה ספיקות שיש להקל בנידון. גם בברכי יוסף (סי' רצו אות א) כתב שני נימוקים להתיר לקנות ירקות מגויים גם כשיש ספק שמא הוא מכלאי הכרם: א. רוב הירקות אינם גדלים בתור כלאי הכרם. ב. לדעת השו"ע (רצו סעי' יב) אם זרע בחורף כשהגפן עוד לא הצמיחה פירות, אין הזרע נאסר בהנאה - אף שאסור לעשות כן לכתחילה. וכן ניתן לצרף לקולא את העובדה שיתכן שהנכרי זרע כשהענבים היו קטנים עפ"י מה שכתב החזו"א (שם ס"ק כה ד"ה והנה) שלדעת הרמב"ם (פ"ה ה"ד) אם נכרי זרע בתוך כרמו והירקות השרישו בעוד שהענבים עוד לא הגיעו לגודל של פול הלבן, אין התבואה נאסרת, כיון שלדעתו האיסור אצל הגוי הוא רק משום קנס, לכן כשעשה כן הנכרי בהיתר אין שייך בכה"ג קנס. לגבי המציאות בימינו באיזור חברון עי' תחומין ח"ז עמוד 49.

הרה"ג צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל

הבאים לתור את א"י וחוזרים אם יש בזה מצוה

לכבוד הרב הגאון
אוצר תו"י דולה ומשקה
בר אוריאל ובר אבהן
מוהר"ר הלל פוסק שליטא.

אחדש"ת, על דברי תורה ומצוה באתי להעירו, בענין השאלה, שהביא ב"הפוסק" לח' שבט, על "הבאים לתור את ארץ ישראל, ואין בדעתם להשתקע, וחוזרים לעומת שבאו, אם יש בזה מצוה", וכתב שם "שאין רואה בזה מצוה ולא סרך מצוה".

הנה המגן אברהם (סימן רמח ס"ק טו) הביא דעת כנסת הגדולה, שהעלייה לא"י - אפילו ע"מ לחזור - ג"כ מצוה היא. ומקודם לזה הביא המג"א שם דעת מהרי"ט שמצוה היא, העלייה לא"י, דוקא כשהיא ע"מ להתישב בה. וכפי הידוע בכללי ההוראה, שהלכה כדעה המובאה באחרונה, כן בש"ס וכן בפוסקים, וכן בשו"ע כשמביא שתי דעות י"א וי"א, אם אין משמעות הוכחה נגד זה. הנה המג"א, כשהביא מקודם בזה י"א דעת מהרי"ט ולא הביאה בתור סתמא ואח"כ כשהביא וי"א דעת כנה"ג, קבע בזה את ההלכה דעת כנה"ג.

מלבד מה שהכנה"ג הוא בתראה לגבי מהרי"ט, ואע"פ שהוא היה תלמידו, כמובא בשם הגדולים, והנה בהא דאין הלכה כתלמיד במקום הרב, הלא רבו הדעות, דמאביי ורבא ואילך הלכה כבתראה אפילו כתלמיד במקום הרב, וכן כשנחלקו זה שלא בפני זה, וכן אם הוא להחמיר.

ובנידון דידן, גם אם יסתעף מזה קולא לענינים אחרים, י"ל דעיקרא דמילתא הוא ההכרעה בדבר זה בעצמו אם הוא מצוה, וההכרעה שהוא מצוה הוא לחומרא ולחיובא, ומה שמסתעף מזה קולא לענינים אחרים הוא ממילא קא אתי, ומובאות דעות אלו בשדי חמד. (ואין בזה שום שייכות כמובן להא דאמירנן "חומרא דאתי לידי קולא" לגבי גזירות ותקנות של חז"ל, שכאן יש להבחין ביסוד קביעת עיקרה של ההלכה בענין זה אם הוא חומרא או קולא אבל בגזירות ותקנות שקבעו לחומר הענינים אינן שייכות כשהן בעצמן יהיו גורמות קולא באותו ענין, אך יש לדמות זה להא דאמירנן בכמה דוכתי "כי איתשיל להכי איתשיל", ואכמ"ל).

ועוד מובא שם בשה"ג שהוא היה ממונה על איסור והיתר בזמן רבו, וכן שחיבה יתירה נודעת לו ממנו על כל חבריו, והוסיף שם להפליג שבלעדו של כנה"ג לא ירים מורה הוראה את ידו.

גם המשנה ברורה שם, בס' רמח, הוסיף וחזק את הדעה האחרונה הזאת של הכנה"ג. וכתב בפרט לפי דעת הרמ"א שבסוף הסימן, ודאי דגם זה ככל מצוה, והוא משום שכתב הרמ"א שם ש"דק כשהולך לטייל אינו בכלל מצוה, וא"כ לפי דעת

המשנ"ב עפ"י זה מבואר שגם ההולך לא"י ע"מ לחזור - מצוה הוא, ואינו נחשב כשאר הולך לטייל לדבר הרשות.

וכן בספר כף החיים (סימן רמח) הביא שהא"ר (אות יג) כתב דגם לסברא ראשונה לאו דוקא להתיישב, ובפתח הדביר (אות יג) כתב שלהרמב"ם ג"כ חשיבא זה מצוה ע"ש. ולא עוד אלא שגם מהר"ט, שסובר שההליכה לא"י ע"מ לחזור אינה נחשבת הליכה למצוה, מבואר בתשובתו (ח"ב סי' כח) שאין זה מצד הגריעותא ושליטת הערך של ההליכה לא"י ע"מ לחזור, אלא שסובר שמה שאמרו חז"ל על המהלך ד' אמות בא"י שהוא בן עוה"ב, שזהו יסוד הטעם של כנה"ג הנ"ל שהוא לא משום מצוה להלכתה וקיומה שיש בזה, אלא משום הזכות המיוחדת של קדושת הארץ וסגולתה, אשר על כן במקום שהמדובר הוא לדבר מצוה אין בו אלא חדושו ואין זה בכלל. וי"ל דאתינן בזה לחילוקי מצוה וקדושה שבדברי חז"ל, בפ"ב דיבמות, וגם למה שאמרו במכילתא משפטים, פ' ואנשי קודש, שבכל מצוה שהמקום מחדש על ישראל הוא מוסיף להם קדושה, י"ל שזוהי הקדושה של מעשה המצוה בעצמה שהאדם מישראל מקיים, ובספרא קדושים פ' והתקדשתם קדושים תהיו: קדושת כל המצוות, אכן כאן היא הקדושה שבגופה של ארץ ישראל. מצד סגולת טבעיותה האלוהית, שהיא נאצלת ונמשכת על זה שהוא יושב ומהלך בה. ובמכילתא תשא, פ' קודש היא לכם, שהשבת מוספת קדושה על ישראל. ומשמע שלדעת כנה"ג דמשמע שהכריעו כן המג"א והמשנ"ב, ע"פ הרמ"א, חשיבות ההילוך ד' אמות בא"י היא משום צד הקניה שיש בו, ובראב"ע פ' וישלח שמי שיש לו חלק בא"י חשוב כמו חלק לעוה"ב והילוך הרי הוא המועט והקל שבמעשי הקניה של קרקעות. כהא דבב"ב (ק ע"א) שמודים חכמים לר"א בשביל המיוחד להילוך, שהילוך קונה בו, וע"ש ג' שקנו ברוחות והלך כל אחד והחזיק בתוך שלו ובב"י (סי' קנז) בשם ההגהות (פ"ב מה' שכנים) שהחזיק ע"י הילוך, שהוא חזקה גרועה, (ועי' תוס' ריש שבת דהוצאה מלאכה גרועה), ובב"ק (ט ע"א) דדייש אמצרי ותוס' שם (ד"ה משהחזיק) שהולך סביב המצרים ובזה ההילוך ד"א שייך הוא למצוות הכיבוש הירושה והישיבה של א"י, ושיעורו ד' אמות, כמו שזהו השיעור לקנית מה שהוא בתוך מקום זה, שהוא מקומו של אדם, ולדעת מהר"ט חשיבותו של ההילוך הזה היא משום זכות הקדושה, כנ"ל, שגם היא נחשבת כפי שיעור תפיסת מקומו זה של אדם והשראת שפעה בו, ולא משום ממשיות מפורטת של מצוה (ועי' אור החיים דברים ג, כד סד"ה אתה החילות). והריב"ש בתשובתו (סי' קא), אע"פ שהוא דן את ערך העליה לא"י שהוא בהיותה לישיבה של קביעות, המשיך ג"כ את מאמר חז"ל זה, על המהלך ד"א בא"י, לענין המצוה של העלייה לא"י, וסבר כמהר"ט בחדא ופליג עליה בחדא.

וחוץ מכל זה י"ל אולי שלא נחלק בזה מהר"ט אלא בענינו של נדר, שהולכים בו אחר לשון בני-אדם, וכפי המפורסם ומשמע להם להיות בכלל מצוה, וכהא דסנהדרין (כו ע"ב) "דסברי מצוה קא עבדי" ודב"ח (ה ע"ב) ד"לא תחמוד בלא דמי משמע להו", וכרגיל בהפך גם בזמננו להרבה אנשים ביחס לשוב א"י וישיבתה בכלל דלא חשיבי להו מצוה, והרי אין זה מחליט וקובע את ערך הענין בתורת מצוה מצד עצמה של הגדרת התורה.

עכ"פ, גם אם לא יהא על זה שם מצוה מעשית לדעת מהר"ט, הלא כשאדם מישראל עושה דבר זה של זכות קדושה וסגולה רוחנית, גם בזה עצמו שהוא עושה ועוסק בדבר זה הלא יש כאן צד מצוה. ואף אם אינו מכין לשם אותה הזכות והקדושה י"ל שה"ז כמו כל כונה במצוה שאיננה מעכבת כל עיקרה וגופה של המצוה, וה"נ המציאות של הזכות והקדושה הזאת קיימת גם אם חסרה הכונה לשמה. ואם מכין בזה לשם הנאה בעלמא י"ל שאין זה סותר את מציאות הפעולה של הזכות והקדושה שיש בזה. דהא דתוקע לשיר בשופר (ר"ה לג ע"ב) מבטל את ערכו של מעשה מצותו הוא לגבי אותו מעשה המצוה שבעצמו יש בו צד הדומה להנאת הגוף, אבל אין זה שייך למציאות העצמית של פעולת הזכות והקדושה. ואם מכין בזה כונה אחרת, י"ל גם למה דאמרינן לענין כונה של ברכות (רא"ש ברכות פ"א סי' יד) ושל מצוות (ר"נ ר"ה פ"ד בענין שומע מן המתעסק) ושל טבילת טהרה (חגיגה יט ע"א תר"ס ד"ה לא), שאע"פ שחסרון כונה אינו פוסל אבל כונה אחרת פוסלת. וכמו בקדשים דסתמא לשמו קאי ושינוי קודש לכונת קדושה אחרת הוא פוסל, (וכעין זה ביומא מו ע"ב במכבה אש של מזבח: החילוק בין לא אינתיק לאינתיק למצותה האחרת למחתה, והעיר מזה מהר"צ חיות שם), זהו דוקא כשמכין כונה אחרת שהיא ממין זה, כגון של ברכה אחרת או כונת מצוה או כונת טהרה או כונת קדושה אחרת, אבל בכונה אחרת לגמרי שאינה מאותו המין כלל י"ל שכמו דאמרינן במחשבת קדשים (זבחים ג ע"ב) דדוקא דמינה מחריב ודלאו מינה לא מחריב בה, גם כאן אין הכונה האחרת שאינה ממינה מבטלת את מציאות הזכות והקדושה הזאת. וכ"כ הר"נ בר"ה (שם). ולכן גם אם אמנם החשיבות של המצוה, או של צד מצוה שבעשיית דבר של זכות וקדושה, לא תגיע בזה למעשה לדחיית עניני מצוה אחרים, אעפ"כ הכרעת החשיבות של השם הזה כשלעצמה אינה בטלה.

וכיון שיש כאן ענין של מצוה, ושל זכות קדושה, מצד עצמה, של צד קנינה וישובה וקדושתה של א"י, אין צורך לתבלין של מצוה אחרים, מה שנמשך מזה לישיבה ולישוב בא"י ולהחזקת מוסדות התורה והצדקה, אשר בשביל כך יחשב למצוה כמו שקדושתה ומצותה של א"י היא מצד עצמה, ולא בשביל המצות והמעלות שהיא בודאי מחייבת וגורמת להן, כמבואר בכפתור ופרח (פרק י) ובתשו' חתם סופר (י"ד סי' רלג-רלד) ובמבוא לשבת הארץ (פ' טו ועי' בינה לעיתים, דרוש עת דודים ועי' סוף אילת אהבים להגרא"ל צינץ ז"ל), כן גם מעשה זה של מצוה וזכות קדושה השייך לה, חשיבותו זאת קיימת בעצמה, אע"פ שמסתמא בודאי הוא גורם וממשיך לאותן מצות הנ"ל. לפיכך חשיבות מעשה מצווה וזכות קדושה זו הקיימת בעצמה אינה בטלה אפילו אם נמשכים לו קלקולים, עוונות ופשעים, כי כן גם בלימוד תורה דוקא כשהוא מעיקרא ומתחילה על מנת לקנטר ולהתיהר וכדומה, לימדונו רבותינו בתוספות (פסחים נ ע"ב ד"ה ועוד) שהוא ע"י כך נחשב מקולקל ונפסד בערכו, כשהוא מהפך את עצם מעלתם של דברי התורה להשתמש בהם לדבר איסור, וכן גם כאן במצותה וזכותה של הליכה זו לא"י, שייך לומר שתהא נפסלת מערכה אילו היתה

באה על מנת של קלקולים אלה. והיכא משכחת לן ברשיעי כהאי גוונא? וגם על הקלקולים הנמשכים שיבטלו את ערכה של הזכות הקודמת - מצאנו רק בתורה על הראשונות (קידושין מ ע"ב), וגם מה שכשלא זכה - נפסד ומתקלקל להפך הערך של סם החיים של התורה (יומא עב ע"ב), מבואר שם זה, שזהו רק בחסרון היראה וכיוון הקיום מעיקרו ומתחילתו, והוא הדין בעניננו כנ"ל. אכן כל ערכה של מצוה וזכות הקדושה במעשה שנעשה כהוגן מצד עצמו - קיים וקבוע הוא.

ובזה מובן מאמר חז"ל במדרש איכה (פ' ג פרק ז) שאמר הקב"ה: הלואי שיהיו בני באים לתוך הארץ אע"פ שמקניטים ואע"פ שמטמאים אותה, לפי שמציאות היותם בארץ היא מצוה וקדושה בעצמה, ואינה נפסדת למפרע בעצמה במה שמקניטים ומטמאים, ששפע זכותה הוא קיים ונמצא, אלא שהם גורמים לו עיכוב וסיבוב בגילוי לפועל, ומתוך כך דין וחשבון מיוחד ביחס למשמרת התורה והמצוה, שהיא "משפט אלהי הארץ" כמבואר ברמב"ן פרשת אחרי (ויקרא יח, כה). אמנם בודאי מוטל לעסוק ולהשתדל לקיים ולהוציא לפועל את הטהרה והקדושה של הארץ מכל תורותיה ומשפטיה שהוא גילוי כל מלואה של אמתת ענינה וערכה האלהי; אבל מה שמתעכב מהקיום וההוצאה לפועל של כל זה אינו מבטל את המצוה והקדושה אשר בעצם היותנו, כבושנו וישובנו בה, שהיא מצוה וקדושה אלוהית ככל קדושת מצוותיה של תורה ושל כולן (כדחז"ל בספרי דברים יא, לא), ומיסדת ומקימת את כולן, וממילא הוא הדין גם לכל חלק מועט ויסודי שלה שהוא קיים בערכו במעלת מצותו וזכות קדושתו מצד עצמו. ובספרי פ' שלח (טו, מ, אות עב) "והיה קדושים" - זו קדושת כל המצוות וכו'; רבי אומר: זו קדושות ציצית וכו' - מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל. אמנם לאידך גיסא במה שכתב שם כ"ת כי מי שבא לא"י, ודעתו להשתקע בה, ונוסע חזרה לחז"ל לחסל עסקיו, כבר מוטלים עליו כל חומרי וקולי א"י, לא דק בזה כי אין זה מוחלט כלל, יעוין בס' כף החיים (א"ח סי' תצו ס"ק מ) שהביא דעות גדולי אחרונים שגם במי שבא ודעתו להשתקע בא"י - תלוי הוא בזה, שאם בני ביתו הם עדיין בחז"ל, יש לו להחמיר גם בהיותו בא"י כבני חז"ל.

וכן במה שכתב שם, שמי שנוסע "לראות דברים פלאים ויפים שברא הקב"ה בעולמו" שאין בזה מצוה, ג"כ אין זה כ"כ פשוט ומוחלט, שהרי במה שמתבונן במעשה בראשית, שכוחו וגבורתו מלא עולם, וחסדו מלאה הארץ, נושא מרום עיניו ורואה מי שברא אלה, ירח וכוכבים אשר כונן, האדיר שמו בכל הארץ, ההרים והגבעות וכדומה שניכרת בהם גבורת הבורא (ש"ע א"ח סי' רכח), שמברכים ומשבחים עליהם, יש בזה מדת מעלה והוספה של יראה ואהבה, וכדברי הרמב"ם (פ"ד מיסוה"ת הלכה יב) וכהא דהספנים רובם חסידים (סוף קידושין פב ע"א), ומתוך כך צד של מצוה. וכשם שהוא מצווה להשתדל לראות מלכים (ש"ע א"ח סי' רכד סעי' ט וע"ש במג"א לש"ע שם סק"ז לעבור משום כך על דרבנן) ולהבחין בזה מדת מלכותו של מלך כל עולמים ב"ה וב"ש. ולפיכך שוב הדרך לעניננו, שבודאי הראיה את ארץ החמדה, שמתוכה מוכלל יפיו של עולם (יומא נד ע"ב), ארץ החיים, הקודש והטהרה, שחיי נשמות מלא אוריה. ורוממות קודש ממלאים מראותיה וזכרונותיה לכל אדם מישראל, עאכ"כ שיש בזה

ענין של מצוה מצד עצמה, וביחוד ראית הנפלאות שעשה ועושה אתנו בה הזוכר חסדי אבות וגואל בני בניהם למען שמו, בקיבוץ הגלויות וכינוס הנדחים, בתקומת ההריסות ובנין הנשמות, עם היותה ראיה זו גם חלק ויסוד ממשי למצות ישובה וקנינה וכל מלוא ערכה המיוחד לנצח קודש ואמתת תורה וטהרת ישראל.

והנני דוש"ת באה"ר בכפלי ברכות, ממקור אמירתן בתורה, לאוי"ט בבריות גופא וכל מילי דמיטב, למען ירבו על האדמה, לראות בכל טוב ד' על עמו ונחלתו בהתחדשות ימינו כקדם בכל אור ישועתו על ציון וירושלים ומקראיהן.

הרב עזריאל אריאל

טיפול בתרומה הביתית

הצגת הבעיה

אדם המפריש תרומה בביתו, מה עליו לעשות עם התרומה שהוא מפריש?

א. קבורת תרומה טהורה

נאמר במשנה (סנהדרין ק"א ע"ב):

"שללה" – ולא שלל שמים. מכאן אמרו: ההקדשות שבה – ייפדו; ותרומות – יירקבו; מעשר שני וכתבי הקודש – ייגנזו."

מדברי המשנה משמע שקבורה גרידא (ללא עטיפה, באופן שגורם הפסד) אסורה, הן בתרומה והן במעשר, למרות שהם של עיר הנידחת. וק"ו לתרומה שאינה של עיר הנידחת. וצריך לומר איפוא שקבורה אסורה משום שיש בה גרם הפסד.

אעפ"כ כתבו סה"ת (הל' א"י, עמ' 221, 521), הסמ"ג (לאוין רנח), והטור (י"ד סי' שלא, דף רע"א ע"ב), שבזה"ז מותר לקבור תרומה טהורה¹. בטעם הדבר כתבו החזו"א (שביעית סי' ה ס"ק י) והגרצ"פ פראנק (הר צבי זרעים ח"א סי' קא) שאמנם קבורת התרומה מזרזת את הריקבון ונחשבת לגרם הפסד; אך התירו הפסד כזה של תרומה בזה"ז, מחשש לתקלה². לעומת זאת, לדעת הגר"מ טוקצ'נסקי (ספר א"י עמ' קמ סי' ד), קבורה אינה איבוד, אפילו בגרמא, ואינה אלא גניזה בעלמא. אלא שצ"ע מדוע המשנה בסנהדרין מזכירה רק גניזה או ריקבון, ולא קבורה. ולשיטתו צריך לומר שקבורה היינו גניזה. הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' לח אות ג) כתב שאין לקבור תרומה טהורה, ויש להניחה עד שתירקב; וטעות סופר נפלה בדברי הטור. אך הגר"ח ז"ל גרוסברג (המעשר והתרומה פרק א הע' מ) מעיר שלא ייתכן שנפלה טעות בכל הספרים: סה"ת, הטור והסמ"ג. וכן

1. וכן פסקו: יש"ש (יבמות פרק ח אות לג); ט"ז (י"ד סי' שלא ס"ק ט); ארץ חפץ (דף ל); המעשר והתרומה (פרק א סעי' יד והע' מ); כרם ציון (פרק יט סעי' יא). ועי' "הליכות שדה" (מס' 95 עמ' 81).

2. ועי' במאמרו של הרב יואל פרידמן ("התורה והארץ" ג' עמ' 235-239. אמר"ר, הרה"ג יעקב אריאל שליט"א ("התורה והארץ" ג' עמ' 224), כתב שאין איסור בגרם הפסד בתרומה בזה"ז משום שבין כה וכה היא הולכת לאיבוד. ויש להביא ראיה לדבריו מן הרמב"ם (הל' תרומות פ"ב הל' ג-ה"ד), שכתב שתרומה טהורה שנתגלתה ונאסרה באכילה משום סכנה - מותר לאבד אותה בכל דרך: קבורה, השלכה לים או שריפה. וא"כ יוצא שאיבוד תרומה שאין בה היתר אכילה מותר אפילו בידיים. וצ"ע אם לדמות לכך גם תרומה בזה"ז, כשכולנו טמאי מתים. שהרי יש לצפות בכל יום לכך שייבנה המקדש או שתימצא פרה אדומה. ועי' רדב"ז (ח"ב סי' תשל"א), מדבריו משמע שבזה"ז מותר לאבד תרומה טהורה אפילו בידיים, מחשש לתקלה.

צ"ע בדברי הרב זצ"ל עצמו, שכן כתב בתשובה אחרת מאותה שנה (דעת כהן סי' רלז) שמותר לקבור תרומה טהורה.

לסיכום: לדעת רוב הפוסקים מותר לקבור את התרומה. ונראה שלכל הדעות, גניזה בדרך שאינה מזרזת את הריקבון (כגון: בתוך שקית נייר "נושמת" ותחת שיכבת עפר דקה ומאווררת) - מותרת לכתחילה.

ב. הנחת התרומה להירקב מאליה

ישנה דרך אחרת, המתאימה לכל הדעות, והיא: להניח את התרומה במקום מוצנע, עד שתירקב מאליה. וזאת בהסתמך על המשנה בסנהדרין שהובאה לעיל. בטעם ההבדל בין תרומה למעשר, כתבו שם התו"ט (פ"י מ"ו ד"ה יגנוז) והתפא"י (אות מב) שמעשר ייגנוז מחשש לתקלה, שמא יבואו ליהנות ממנו; בעוד שחשש זה לא קיים בתרומה, מפני שכהנים זריזין הן. ומדבריהם משמע שמעיקר הדין מותר גם לגנוז את התרומה, אלא שאין חובה לנהוג כך. הנחת הפירות להירקב מאליהם, זוהי הדרך המקובלת כיום בפירות שביעית³, וכבר הוצעה בנוגע לתרומה ע"י הגר"מ טוקצ'נסקי (ספר א"י עמ' קנא סעי' ג). אלא שמחשש לתקלה יש להניח את התרומה במקום סגור ומסומן היטב⁴. הנחיה זו קשה לביצוע במערכות גדולות, ויש בה חשש לתקלה; אבל במערכת הביתית לא נראה שיש בה קושי מיוחד. וכשם שבפירות שביעית פשט המנהג לעשות "פח שמיטה", ואין זו גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה, כך נראה שיש לעשות גם "פח תרומה". אף נראה שהדקדקנות ההלכתית הנוספת בסדרי ההפרשה עשויה לגרום להתייחסות יותר רצינית למעשה ההפרשה, שלא לעשותו כלאחר יד וכמעשה קוף בעלמא.

אך אם הולכים בדרך זו כדי להימנע מגרם הפסד שיש בקבורת התרומה, הרי גם כאן, הנחת התרומה במקום חם יותר, או מאוורר פחות, בידיעה ששם היא תירקב יותר מהר (כגון: במטבח בימות החורף או במרפסת שטופת שמש בקיץ)⁵, וכן על גבי תרומה ישנה שכבר התחילה להירקב - מהווה גם היא גרם הפסד⁶. עם זאת, מסתבר שאין איסור להשאיר את התרומה באותם תנאים בהם היתה בשעת ההפרשה. ולכן אפשר להכניס אותה לשקית עוד לפני ההפרשה, ובכך לא להיכנס לבעיה שיש בזירוז הריקבון ע"י מניעת האיוורור בתוך השקית.

3. משפט כהן (סי' פה בסופו) וכתב: "מניחם במקום שאינם נמאסין, ואינם באים לידי תקלה... ויהיו שם עד שיירקבו"; חזו"א (שביעית סי' יד ס"ק י); מדריך שמיטה לצרכנים (פרק ח סעי' ו-ט). ועי' "שבת הארץ" (פ"ה ה"ג אות ו).
4. ועי' חזו"א (מעשרות סי' ז ס"ק יג). השאלה מתי פוקעת הקדושה מן התרומה תידון א"ה במאמר נפרד.
5. בשאלה דומה דן בחו"ב (שביעית סי' ז ס"ק ז ד"ה במש"כ) בנוגע לפירות שביעית. ולדעתו אין להניחם במקום שאליו יכולה השמש להגיע בעתיד, משום שאפילו "סוף חמה לבוא" מוגדר כהפסד בידיים (סנהדרין עז ע"א).
6. ואין בכך בעיה מדין "מוקף": עי' בחוברת "הפרשת תרומה במערכת הציבורית" (פרק יב סעי' ז).

ג. קבורת תרומה טמאה

עד כה עסקנו בתרומה טהורה, שאסור להפסידה. בדינה של תרומה טמאה ישנה מחלוקת: לדעת רוב הראשונים היא חייבת שריפה דווקא; אך יש אומרים שמותר לאבד אותה גם בדרכים אחרות.⁷

לדעה הסוברת שדינה בשריפה, אסור לקבור את התרומה, שכן נאמר במסכת תרומה (לג ע"ב) ש"הנשרפין לא יקברו". ואף שקבורה אינה אלא איבוד בגרמא, צריך לומר שיש מצוה חיובית לשרוף תרומה טמאה, ומסיבה זו נראה שגם אין היתר להשאיר את התרומה להירקב מאליה. אעפ"כ כתבו החזו"א (דמאי סי' טו ס"ק א ד"ה ועל; מעשרות סי' ז ס"ק יג ד"ה ונראה) והמנחת יצחק (ח"ד סי' יג) שמחשש תקלה מותר לקבור גם תרומה טמאה.⁸

אך נראה לענ"ד שכל הדיון על שריפת תרומה לא נאמר אלא בשמן שריפה או בתרומה יבשה (כגון: תבואה). אבל פירות וירקות לחים, שאינם בני שריפה, קשה להניח שישנה מצוה להסיק כבשן ולשרוף אותם שם. ואכן ביין של תרומה טמאה לא מצאנו חובת שריפה, ונאמר במפורש שמותר להשתמש בו לזילוף או לקבורו באדמה (עי' פסחים כ ע"ב, ב"ק קטו ע"ב; רמב"ם תרומות פ"ב ה"ב)⁹, למרות שיש דרך לשרוף אותו ע"י שפיכה לתוך מדורה גדולה. ונראה שהוא הדין לכל הפירות והירקות הלחים, שאינם ראויים לשריפה בדרך פשוטה, ואף לא ניתן לייבש אותם מבלי שיירקבו. וא"כ ברוב הגידולים מותר לקבור תרומה טמאה אף לכתחילה. וכך מוכח מדברי הגמרא (פסחים לב ע"א, לג ע"ב), האומרת שתותים וענבים שלמים, "אין בהם היתר הטקה", משום שאינם ראויים להסקה. וכ"כ הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' לז), שדברים הראויים דווקא לקבורה מתבערים בדרך זו.

לסיכום: ברוב מיני הפירות והירקות מותר לקבור תרומה טמאה. ומכיון שאין בה איסור הפסד, נראה שהקבורה מותרת אף ללא עטיפה בשקית, ואין בכך משום ביזיון.

7. עי' בחוברת "הפרשת תר"מ במערכת הציבורית" (פרק יג סעי' 2). החכמת אדם (שערי צדק פרק יד סעי' לד) כתב שנהגו לאבד את התרומה הטמאה בדרכים אחרות; אך דחה אותו.

8. המנחת יצחק (אות יא) כתב בדעת החזו"א (בסדר הפרשת תר"מ) שהתיר הנחה בפת, שהיא קבורה, משום שהרבה לא ידעו להבחין בין תרומה טהורה, שאסור לשורפה, לבין תרומה טמאה, שמצוה לשורפה.

9. וכ"כ המב"ט (מובא בשו"ת אבקת רוכל סי' ט) שיש לקבור יין של תרומה טמאה; אך הוא מזהיר שלא לשפוך את יין על הארץ, מפני שזוהי דרך ביזיון ולא דרך קבורה, שהיא כנגיזת כתבי הקודש. ועי' תוס' (פסחים שם ד"ה ראוי) שכתב: "אע"ג דתרומה טמאה בשריפה. כיון דמסקינן בפרק בתרא דתמורה: הראוי לשריפה שריפה, הראוי לקבורה קבורה; וה"ה בכה"ג, הואיל וראוי לזילוף".

ד. ביזיון והפסד בהנחת התרומה בפח האשפה

הנחת התרומה בתוך פח האשפה - שהוא מקום מלוכלך וריחו נודף - היא ביזיון גדול¹⁰ (והראיה מבית הכיסא, שאסור לקרוא דברים שבקדושה כנגדו). וגם בדינה של תרומה טמאה כתבו הפוסקים שיש להיזהר מלבזותה¹¹ (אם כי מסתבר שאיסור זה אינו אלא מדרבנן). לכן אין להניח תרומה בפח האשפה מבלי שתהייה עטופה בשקית. ואכן כך הורו החז"א (מצוות הארץ עמ' יח סעי' ב) והמנחת יצחק (ח"א סי' קב).

אך גם דרך זו צריכה עיון גדול. אמנם נכון שעצם הנחת התרומה בתוך שקית בפח, אין בה ביזיון כ"כ. אלא שצ"ע מהו גדר "ביזיון" לענין זה. האם יעלה על הדעת להניח דברים שבקדושה בתוך הפח באופן כזה? והרי המשנה בסנהדרין משווה את הדין של מעשר שני (שהוא כתרומה) לכתבי הקודש!

ואכן בעיה זו היא המקור להוראתו של הראש"ל¹², הגר"מ אליהו שליט"א ("אמונת עתיד" 2 עמ' 11 סעי' יד), שיש להניח את התרומה בתוך שתי עטיפות, שאחת מהן אטומה למראה (כגון: נייר), ואחת מהן סגורה ואטומה לנוזלים. וצ"ע מדוע החז"א לא חשש לכך.

הנחת התרומה בתוך שקית ניילון, אמנם מזרזת את הריקבון, ויש בזה "גרם הפסד", אך כבר היסקנו לעיל (סעי' ו)¹ שלרוב הפוסקים אין בכך איסור בזה"ז, אפילו בתרומה טהורה.

אך גם אם נורה להניח את התרומה בתוך שתי שקיות, עלולות להיווצר מספר בעיות (שלא היו קיימות במצב שעליו דיבר החז"א):

1. משאיות פינוי האשפה מצויידות כיום במדחסים חזקים, המוחצים את מה שיש בשקיות. ואם השקיות סגורות היטב, נוצר בהן לחץ אוויר חזק המביא לקריעתן, כך שהתרומה מתערבת באשפה אחרת.
2. אם השקיות גדולות וכבדות, הן נקרעות גם בלי לחץ מיוחד.
3. בעיה נוספת קיימת באותם מקומות (כמו בגוש דן) בהם שורפים את האשפה

10. כדמות ראייה לכך ניתן להביא מהאיסור לקרוא קריאת שמע כנגד אשפה שריחה רע(שו"ע או"ח סי' עט סעי' ח), ולהכניס ספרי קודש לבית הכסא אם אינם מכוסים (משנ"ב סי' מג ס"ק כה). אמנם דינה של התרומה הוא קל יותר, והראיה שלא מצאנו איסור להכניס תרומה לבית הכסא או לשמש מיטתו כנגדה. אבל מ"מ ברור שנגיעה ועירוב ממש של תרומה באשפה שריחה נודף, יש בהם ביזיון גדול.

11. איסור ביזיון תרומה: ירושלמי (שביעית פ"ח סוף ה"ב); הגהות הגר"א (לתוספתא תרומות פ"י הל"ח). ועי' בחוברת שם (סעי' 1 והע' 5). וצ"ע, שכן הרמב"ם (הל' תרומות פ"א) לא הביא את ההלכה הזאת.

ביזיון תרומה טמאה: מב"ט (מובא בשו"ת אבקת רוכל סי' ט); אחרית השנים (פרק ד הל' ח אות ח); המעשר והתרומה (פרק א סעי' יד והע' לט); כרם ציון (פרק יט סעי' כב); שו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' פח, קב, ח"ד סי' יג).

ומפסידים את התרומה בדרך זו. בעיה זו אינה קיימת במקומות בהם קוברים אותה (כמו באיזור ירושלים) או עושים ממנה קומפוסט (כמו באיזור חיפה)¹². פגיעות אלה בתרומה, נעשות ע"י עובדי התברואה, שלפעמים הם יהודים ולפעמים הם נכרים. מסתבר שפעולה זו נחשבת כהפסד בידיים (ולפחות בגדר של "אשו משום חיציר", הן בשפיכת הפחים אל תוך מיכל האשפה בשעה שהמדחס עובד, והן בהפעלת המדחס בשלב מאוחר יותר).

נשאלת א"כ השאלה: האם מותר ליצור מצב בו ישנה סבירות גבוהה לכך שאותם אנשים יפסידו את התרומה?

מן המשנה (תרומות פ"ח מ"א) מוכח שאסור לאפשר לגויים להפסיד את התרומה. אך נראה שדבר זה אינו חמור יותר מאשר גרם הפסד, וכבר הסקנו לעיל (סעי' 1) שיש להקל במקום שיש בו חשש לתקלה. שאלת העובדים היהודים היא חמורה יותר, מפני שהם מפסידים את התרומה בידיים ע"י הדלקת האש ("אשו משום חיציר"). וא"כ יש בהנחת התרומה באופן כזה משום "לפני עיוור לא תתן מכשול"¹³. אמנם עובר העבירה הוא שוגג גמור, והמדובר באיסור דרבנן; אבל גם באופן זה יש איסור משום "לפני עיוור"¹⁴.

12. את המידע המעודכן קיבלתי ממר יהודה רידר, איש ירושלים, שעסק שנים רבות בענייני תברואה באיזור ירושלים. תודתי נתונה לו על עזרתו הרבה.

גם במקומות בהם עושים מהתרומה קומפוסט, מסתבר שאין לחשוש לאיסור "לפני עיוור" בכך שהוא נמסר לשימוש של זרים; שהרי בתרומה טהורה הדבר מותר, ורק בתרומה טמאה יש להסתפק (עי' מאמרו של הרב יעקב אפשטיין, "אמונת עתיד" 10 עמ' 17-20). ואף אם נכריע לחומרא, הרי התרומה היא רק מיעוט קטן בתוך האשפה הכללית, והיא בטלה בא' ומאה.

13. אמנם לדעת אמר"ר, הרה"ג יעקב אריאל שליט"א, הסובר שבזה"ז מותר גם הפסד בידיים (לעיל הע' 2), אין בכך בעיה של הפסד; וק"ו שאין בעיה כזאת בתרומה טמאה. אך מכלל איסור ביזיון לא יצאנו.

14. מנחת שלמה (סי' מד). ועי' בספר "לפני עיוור" (להרב יצחק אליהו הכהן אדלר, סי' י אות א). ועי' "שבת הארץ" (עם "תוספת שבת", פ"ח ה"ב אות ה), שם מובאת דעת רבים מן הפוסקים, שבמצב בו יש ספק אם העובר אכן ייכשל באיסור, יש להקל. וכאן הרי ייתכן שפינוי האשפה יתרחש רק לאחר שהתרומה תירקב מאליה. אך מכיון שזמני פינוי האשפה הם קבועים, מסתבר שיהיה אסור להניח את התרומה בפח במועד הסמוך לזמן הפינוי; ועל המניח תהיה חובה לברר ברשות המקומית את מועדי הפינוי. ומכיון שההסתמכות על היתר זה כרוכה בטירחה רבה ומגבילה מאד את הזמן בו מותר להניח את התרומה בפח, נראה שלא יהיה מעשי לסמוך על כך.

אמנם מצאנו דיון בשאלה אם אדם רשאי לחטוא באיסור קל כדי להציל את חברו מאיסור חמור (עי' שבת ד ע"א). אך היכן מצינו שמותר לאדם להכשיל את הזולת באיסור קל כדי להציל את עצמו מאיסור חמור? מסיבה זו נראה שאין מקום להקל אף כאשר יש חשש שעקב כך אנשים יימנעו מלהפריש. גם נראה שאין להתיר מטעם זה שהתרומה מתערבבת בשגגה ובטלה בא' ומאה, וזאת, מפני שאיסור הביזיון וההפסד נעשה מיד עם פתיחת השקית, ואילו העירוב המלא והביטול נעשים רק לאחר זמן מה.

לסיכום: נראה שכיום - אם עובדי התברואה הם יהודים, והשקיות נקרעות במהלך הטיפול באשפה - אסור להניח את התרומה הביתית בפח האשפה, אפילו אם היא נמצאת בעטיפה כפולה. אך אם עובדי התברואה אינם יהודים או שהשקיות אינן נקרעות - הדבר מותר.

מסקנה

סדר העדיפויות לטיפול בתרומה ביתית מטבל ודאי הוא כדלקמן:

1. לטמא את התרומה לפני ההפרשה ולקבור אותה באדמה (אפילו ללא שקית). דרך זו אסורה בתרומה שניתן לשרוף אותה.
2. לקבור את התרומה באדמה כשהיא עטופה בשקית (רצוי שהשקית תהיה מאווררת).
3. להניח את התרומה בפח האשפה כשהיא עטופה היטב. דרך זו מותרת אם עובדי התברואה אינם יהודים או במצב בו השקיות אינן נקרעות.

הרב יהודה הלוי עמיחי

הערות למאמר: טיפול בתרומה הביתית

יש להעיר שמאמרו של הרב עזריאל אריאל עוסק בתרומה ודאית כגון אנשים המפרישים מפירות גינתם, אולם אנשים המפרישים הפרשות מסופקות - תרומתם היא מספק ודינם יבואר בגליונות הבאים.

* לסעיף ב.

נראה שאי אפשר לקבוע שכל שקית מקלקלת את המאכלים. ישנם מאכלים שעדיף לשומרם בשקית וישנם מאכלים שהשקית מקלקלת אותם, לכן הדיון המוזכר לענין תרומה טהורה הוא רק במאכלים שהכנסתם לשקית תביא לידי קלקולם. המכניס את התרומה קודם הפרשתה לשקית צריך להקפיד שלא יפקיר את התרומה לפני ההפרשה; כמו כן עליו להקפיד שההפרשה תעשה במוקף עם הטבל הנשאר.

* לסעיף ד.

1. דברי החזו"א שיש לעטוף את התרומה בנייר ואין צורך בשתי עטיפות מבוארים: לדעתו קדושת תרומה טמאה היא כקדושת קמיעות שהיתרו להכניסם עם כיסוי עור לבית הכסא, ולא חששו לביזיונם, ולכן פסק גם לגבי תרומה שאם היא עטופה בנייר מותר להכניסה לאשפה. הגעת נוזלים לתרומה הוא חשש דחוק, ובוודאי בשעת ההנחה אין נוזלים ולא ברור שיגיעו נוזלים. ועוד שהרי הרמב"ם השמיט את דיני ביזיון תרומה.

2. הרב עזריאל אריאל מעלה את בעיית שריפת התרומה במספר מקומות בהם שורפים את הזבל, יש להעיר שבעיה זו קיימת רק בתרומה טהורה, שהרי בתרומה טמאה ישנה עדיפות לשרוף תרומה טמאה, ואדרבא במקומות שקוברים אנו נזקקים להיתר מיוחד כמבואר במאמר אות ג). רוב הפרות המופרשים נטמאו במגע אדם בעת הנקיונות והשטיפות; נמצא שאין בעיית שריפה ע"י הפועלים היהודים.

3. המחבר טוען שיש "לפני עיוור" אם פועלי התברואה הם יהודים: בתרומה טהורה בגלל שריפתם, בתרומה טמאה משום ביזיון התרומה ע"י קריעת השקיות. הנה לעניין לפני עיוור כאשר העובר הוא שוגג, נחלקו בכך האחרונים (עיין שד"ח מערכת ה"ו כלל כו אות יג) ונטו לאיסור ואפילו באיסור דרבנן; אולם כל זה אם יהודי נותן את האיסור זאת לעובר בשוגג, אולם אם הנותן אינו יודע האם יבוא פועל יהודי או גוי, ושמא תרקיב התרומה לפני איסוף האשפה, וכן לא ברור שתתפוצץ השקית, הרי שאין כאן נתינה ודאית אלא ספק נתינה - בכך נראה שלכו"ע אין איסור לפני עיוור, שהרי היהודי רק מניח ספק איסור והפועל לוקח בשוגג מעצמו.

הרב יואל פרידמן

הפרשת תר"מ מפלפל חריף (פפריקה) על פלפל מתוק

שאלה

הפרישו תר"מ מפלפלים חריפים על פלפלים מתוקים (שמהם עושים פפריקה מתוקה וחריפה) - האם כדין עשו, או שמא צריך להפריש שוב?

הצגת הבעיה

מיני פפריקה (סקירה של ד"ר אביחיל גרינברגר, אג' המכון):
הפפריקה היא טיפוס של פלפל (*capsicum annuum*). כרבים מזני הפלפל הפרי ירוק בצעירותו והופך אדום עם הבשלתו. צורת הפרי מארכת וצרה. ישנם מינים מתוקים או חריפים. רמת החריפות נקבעת עפ"י תכולת אלקלואידים, שהעיקריים שבהם הם: $C_{18}H_{27}NO_3$ ודיהידרוקפסאיצין. רמת האלקלואידים קובעת את רמת החריפות. זאת תכונה גנטית אך מושפעת גם מתנאי הסביבה: גידול בטמפרטורה נמוכה מפחית את רמת האלקלואידים ואילו גידול בטמפרטורה גבוהה מעלה את רמת האלקלואידים.
הפפריקה משמשת לתבלינים ולייצור צבעי מאכל (אדום).
ישנם זנים שונים של פפריקה:
פפריקה חריפה: אורלי, בינוני, הזרע.
פפריקה מתוקה: שני.
יש לברר האם הם נחשבים מין אחד מהבחינה ההלכתית, וממילא האם אפשר להפריש תר"מ מהאחד על האחר.

א. המין בתרומות ומעשרות

המשנה (תרומות פ"ב מ"ו) אומרת:
"זה הכלל: כל שהוא כלאיים בחברו לא יתרום מזה על זה, אפילו מן היפה על הרע, וכל שאינו כלאיים בחברו תרום מן היפה על הרע..."
וכן פסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"ה ה"ב-ה"ג).
נאמר בגמ' (בכורות נג ע"ב - נד ע"א):
"תנן התם: אין תורמין ממין על שאינו מינו, ואם תרם - אין תרומתו תרומה. מנא הני מילי? ...ק"ו, ומה תירוש ויצהר שאינם כלאיים זה בזה - אין מתעשרין מזה על זה, תירוש ודגן, דגן ודגן, שהם כלאיים זה בזה - אינו דין שלא יתעשרו מזה על זה?"

והקשה במשנה ראשונה (ספ"ב דתרומות) שלכאורה אם הכל תליא בכלאיים כפי שראינו במשנה (תרומות שם) מדוע אין להפריש מתירוש על יצהר, הלא מותר לזרוע

זרע גפן עם זרע זית, כי אין באילנות איסור כלאי זרעים? ותירץ: "וצ"ל דכלאיים לאו דווקא אלא כלומר כל שאינו מינו לא יתרום וכל שהוא מינו – תורם וכדתני הך לישנא דמינו לעיל במ"ד..."; ואכן כן נאמר במשנה ד': "אין תורמין ממין על שאינו מינו". ואמנם בתוספתא כפשוטה (ביאור הארוך תרומות עמ' 310) תירץ שאמנם אין בתירוש ויצהר איסור כלאי זרעים, אך יש בהם איסור כלאי הרכבה; (ולדעתו נצטרך לומר שיש איסור כלאי הרכבה מדאורייתא גם בירק ודגן שאל"כ מצאנו בתירוש ויצהר צד חומרא וממילא נופל הק"ו).

בעצם הדיון הוא מה למדנו מקל וחומר: האם למדנו שכל שאינו מינו - אינו מתעשר או כל שהוא כלאיים - אינו מתעשר. לדעת המשנ"ר למדנו שכל שאינו מינו - אינו מתעשר כפי שמצוטט בתחילת הגמ': "תנן התם אין תורמים ממין על שאינו מינו". מה שנאמר בהמשך הגמ': "ומה תירוש ויצהר שאינן כלאיים..." זה מציין רק את צד הקולא של תירוש ויצהר, אך אין לזה קשר עם הדבר הנלמד. וכן משמע בירושלמי (תרומות פ"ב ה"ב) שלמדו מהפסוק "כל חלב יצהר" – למדו מפסוק זה "מה תירוש ויצהר שהן מיוחדין שהן שני מיני אילן, אין תורמין ומעשרין מזע"ז..." ללא קשר לדיני כלאיים. (ועי' ברמב"ם הל' תרומות שם שלמד את הדין מהפסוק "כדגן מן הגורן...", במדבר יח, כז).

אך אפשר להבין שהגדרת המין בכלאיים היא מהותית לדין בתרומות ומעשרות וכאשר הגמ' אומרת: דגן ודגן, שהם כלאיים זה בזה - אינו דין שלא יתעשרו מזה על זה" הכוונה היא שרק כאשר יהיה הבדל בין המינים מבחינת ההגדרות בכלאיים - אין להפריש מזע"ז.

וכך כתב הגר"א (שנ"א תרומות שם): "וכל שאינו כלאיים בחברו – תורם מן היפה על הרעה, אבל בדבר שאין כלאיים – מן היפה על הרעה מותר לכתחילה אף בשני מינין" וכ"כ חזו"א (כלאיים סי' ג ס"ק ג ד"ה וא"ת) (ועי' חזו"א שם ס"ק ט, ערוך השלחן הל' תרומות סי' סו סעי' ו, ואבני נזר אר"ח סי' תפה אות לח).

מאידך מצאנו לכאורה כמה מקורות שיש הגדרות מיוחדות למין בתרו"מ. בגמ' (ב"ב פד ע"ב) נחלקו רבי ורבנן אם יין וחומץ הינם מין אחד או שני מינים, זאת אף שלענין כלאיים נקראים מין אחד כי הם תוצר של הגפן. אך בתוס' (ד"ה קישות) וכן בתוס' הרא"ש (יבמות פט ע"א) מבואר שאין הכוונה לשני מינים ממש, אלא שחכמים עשאוהו כשני מינים כאשר הפריש יין ונמצא חומץ; אך אה"נ מדאורייתא או במזיד - הוי תרומה. והוא הדין גם בקישות ונמצאת מרה, אינם שני מינים ממש אלא כנ"ל לגבי חומץ ויין.

נאמר בגמ' חולין (קלו ע"ב):

"מתני' דלא כר' אלעאי (שמקיש ראשת הגז לתרומה); אי מה תרומה – ממין על שאינו מינו לא, אף ראשית הגז – ממין על שאינו מינו לא! וגבי תרומה מנלן? דתניא: היו לו שני מיני תאנים שחורות ולבנות, וכן שני מיני חטין – אין תורמים ומעשרים מזה על זה, ר' יצחק אומר משום ר' אלעאי: ב"ש אומרים

אין תורמין, וב"ה אומרים תורמין, אף ראשית הגז – ממין על שאינו מינו לא!"

מתבאר לכאורה מדברי הגמ' שאף תאנים לבנות ותאנים שחורות נחשבים כשני מינים לענין תרומה, ואין מעשרים מזה על זה.

הרשב"א והר"ן שאלו: מה קשה על ר' אלעאי מברייתא זו, הרי ב"ש במקום ב"ה אינה משנה, וב"ה סוברים שתאנים לבנות ושחורות הם מין אחד? הרשב"א תירץ שר' אלעאי מעולם לא אמר את הברייתא הנ"ל אלא ר' אלעזר, וקושיית הגמ' היא מדברי ת"ק הסובר שב"ה וב"ש לא נחלקו בדבר זה וסוברים כולם אין תורמין. ובר"ן הביא תירוצ נוסף, שהגירסא היא "ובה"א אומרים – אין תורמין".

אך לפי"ז יקשה מאד איך פסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"ה ה"ג): "...כל מין חטים אחד, כל מין תאנים וגרגרות ודבילה א', ותורם מזה על זה..." (ובפרט שמסקנת הגמ' (חולין שם): "אמר רב נחמן בר יצחק האידנא נהוג עלמא כהני תלת סבי: כר' אלעאי בראשית הגז..." וכן פסק הרמב"ם (הל' בכורים פ"י ה"א). ואמנם כבר כתבו הראשונים (הרמב"ן, רשב"א ר"ן חולין שם) שלא קי"ל כר' אלעאי לגמרי, אלא רק "מה שנהוג עלמא – נהוג" ולכן אין ראשית הגז נהוג בחו"ל, אך בשאר מתנות – חייב בחו"ל וכן פסק הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ט ה"א ובניגוד לדעת רש"י חולין שם ד"ה ר' אלעאי)

הרש"ש (חולין שם) משנה לגמרי את הגירסא של הברייתא המובאת בגמ', ולדעתו ת"ק דר' יצחק סובר שב"ש וב"ה לא נחלקו ולכו"ע: "כל מין חטים אחד", ולדעת ר' יצחק נחלקו ב"ה וב"ש, כאשר ב"ש סוברים שתורמין ולב"ה – אין תורמין. קושיית הגמ' על ר' אלעאי היא מדברי ב"ה (אליבא דר' יצחק), אך אנן קי"ל כת"ק שכל מין חטים אחד.

הרמב"ם (הל' תרומות פ"ה ה"ג) כתב: "...כל מין חטים אחד, כל מין תאנים וגרגרות ודבילה א', ותורם מזה על זה" וכן נפסק בשו"ע (סי' שלא סעי' ג). כנראה שהרמב"ם העדיף את הכלל המובא במשנה: "וכל שאינו כלאיים בחברו – לא יתרום" על פני הו"א וקושיא על ר' אלעאי שלא ברור שדעתו נפסקה להלכה (ועי' בביאור הגר"א א"ח סי' רכה ס"ק ד). בנוסף, הגירסא בתוספתא (תרומות פ"ב ה"ה) היא שונה מזו המובאת בבבלי: היו תאנים שחורות ולבנות – לת"ק תורמין, ואף לדעת ר' יצחק, סוברים ב"ה שתורמין.

ואמנם בחכמת אדם (בשערי צדק שער מצוות הארץ פ"ט סעי' ד ובבית אדם ס"ק א), כתב שבני חו"ל צריכים להחמיר שלא להפריש מתאנים לבנות על תאנים שחורות מפני שמקילים הם בראשית הגז וכו' אלעאי, ואם יקלו בהפרשה מתאנים לבנות על שחורות – נמצאו תופשים תרי קולות דסתרי אהדדי (ועי' בשו"ת פנים מאירות ח"א סי' ו). אך גם החכמת אדם מודה שמן הדין מותר להפריש תאנים לבנות על שחורות, כפי שפסק הרמב"ם והשו"ע וכן פסקו ערוך השלחן (סי' סו סעי' ו), כרם ציון (הלכות פסוקות פרק כא סעי' ב), המעשר והתרומה (פ"ה סעי' ד).

לסיכום: הגדרות המין שמיוחדות לתרומה לא נקבעו להלכה. בעיקרון הכלל הקובע בתרומה הוא עפ"י ההגדרות שלמדנו בהלכות כלאיים. אך כאמור מצאנו

מחלוקת בין הפוסקים האם הולכים לגמרי עפ"י הכלל בכלאיים וכ"כ הגר"א (שנ"א תרומות שם), חזו"א (כלאיים (סי' ג ס"ק ג); או שמא ישנם מקרים שאין איסור כלאיים (מפני מראית העין וכדלהלן) ואעפ"כ אין להפריש מזה על זה כיון שאינם מין אחד וכ"כ משנ"ר (תרומות שם), ס' זרע הארץ (עמ' רנח, ס' עשר תעשר הל' קיג), שו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' כב סוף אות ב ד"ה אמנם. ועי' הר צבי זרעים ח"א סי' עח ד"ה ולכאורה; ונראה שיש שם טעות סופר, ואצ"ל בשורה האחרונה: "אבל תרומה" במקום "אבל כלאיים").

ב. המין בכלאיים

נמצאנו למדים לכאורה, שכדי לקבוע האם אפשר להפריש מפלפלים חריפים על מתוקים יש לעיין אם נחשבים מין אחד לעניין כלאיים.
והנה הרמב"ם (הל' כלאיים פ"ג ה"ו) כתב:
"...אבל צנון עם הנפוס אע"פ שהעלין דומין זה לזה והפרי דומה לפרי הרי אלו כלאיים הואיל וטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה ביותר וכן כל כיוצא באלו..."
ובנד"ד לכאורה טעם הפלפל החריף "רחוק ביותר" מזה של הפלפל המתוק, ולפי"ז יחשבו הם שני מינים.

1. המין ומראית העין בכלאיים

הרמב"ם כתב (שם ה"ה):

"וכן אם יש שם זרעים ואילנות אחרות, אע"פ שהן שני מינין בטבען, הואיל ועלין של זה דומין לעלין של זה או פרי של זה דומה לפרי של זה דימיון גדול עד שיראו כשני גוויין ממין אחד לא חששו להן לכלאיים זה עם זה, שאין הולכין בכלאיים אלא אחר מראית העין".

למדנו מדברי הרמב"ם שמראית העין הוא כלל גדול בכלאיים. במאמרנו (אמונת עתיק 18 עמ' 20-25) ביארנו שישנן שתי הגדרות בכלאיים שאינן קשורות זו בזו: א. המין. ב. מראית העין. כאשר הרמב"ם מסווג את הצמחים לפי מינים, כוונתו היא שהעולם מסווג אותם לפי מכלול של קריטריונים כגון: השם, מבנה הפרי, צורת הפרח, צורת הגידול, ועוד; וכדברי החזו"א (סי' ג ס"ק א): "סידור המינים נקבע עפ"י קיבוץ הרגשות רבות...". לעומת זאת, צורת הפרי וצורת העלים הם קריטריונים הקובעים את מראית העין.

2. מקרים שהטעם קובע

הרמב"ם כתב (הל' כלאיים פ"ג ה"ה-ה"ו):

"וכן יש שם זרעים ואילנות אחרות אעפ"י שהן שני מינין בטבען הואיל ועלין של זה דומין... או פרי של זה דומה... לא חששו להן לכלאיים זע"ז שאין הולכין בכלאיים אלא אחר מראית העין.

כיצד הלפת עם הצנון אינן כלאיים זה בזה מפני שפרייהן שוין, והלפת עם הנפוס אינן כלאיים זה בזה מפני שהעלין שלהן שוין, אבל צנון עם הנפוס אע"פ שהעלין דומין זה לזה והפרי דומה לפרי הרי אלו כלאיים הואיל וטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה ביותר וכן כל כיוצא באלו".

כאמור, לעיל ישנן בהלכות כלאיים שתי הגדרות: א. המין ב. מראית העין. לכן יש לומר שמה שכתב הרמב"ם: "הואיל וטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה ביותר" איירי בשני מינים, ומ"מ כיוון שיש דימיון בעלים או בפירות - אינו אסור משום כלאיים כי אין מראית העין. לפי זה הטעם אינו קובע את המין אלא הוא תנאי צדדי בהלכות מראית העין; כן הסביר בס' מעשה רוקח (הל' כלאיים פ"ב ה"א), וכ"כ הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' כה) וחזו"א (כלאיים סי' ג ס"ק ה ד"ה ולמש"כ, שם ס"ק ז).

ג. הפלפל החריף והמתוק

בנד"ד מדובר בצמחים שמבחינת מראיתם הם שווים לחלוטין עד כדי כך שאי אפשר להכיר ביניהם, השם שלהם שווה, הפרח דומה, צורת הגידול שווה. השוני ביניהם נובע מהבדלים גנטיים הגורמים לחריפות או מתיקות הפרי. מסתבר א"כ שהם נחשבים מין אחד. כיוון שהם מין אחד, בוודאי אין בהם איסור כלאיים, כפי שכתב הרמב"ם (שם ה"א): "יש מינין בזרעין שיהיה המין האחד נפרד לצורות הרבה... ואע"פ שאין דומין זה לזה הואיל והן מין אחד אינן כלאיים זה בזה".

לאור האמור לעיל, כיון שהפלפלים הנ"ל נחשבים מין אחד - לא אכפת לן שיש הבדל גדול בטעמיהם וכ"כ החזו"א (מעשרות סי' א ס"ק כח) שמותר להפריש משקדים מתוקים על שקדים מרים, ומקורו בתוספתא (תרומות פ"ב ה"ד). ואמנם יש להקשות על דבריו מהרמב"ם (הל' מעשר פ"ב ה"ה) שהשקדים המרים פטורים ממעשר. וצריך לומר שהרמב"ם מדבר על שקדים מרים שאינם ראויים כלל לאכילה, והחזו"א מדבר על שקדים שעל אף שהם מרים - הם אכילים. ומ"מ למדנו שגם אם טעמיהם שונים, מותר להפריש מזה על זה.

היוצא מכל הנ"ל, בין אם ננקוט כהפוסקים שסוברים שבתרו"מ תליא לגמרי בהגדרות כלאיים, ובין אם ננקוט כהפוסקים שבתרו"מ תליא במין, בנד"ד מותר להפריש מזע"ז.

סיכום

נראה לענ"ד שאפשר להקל ולהפריש מפלפל (פפריקה) מתוק על פלפל חריף. עם זאת, נראה שכאשר נותנים הנחיות לבתי אריזה ולמרכזי שיווק גדולים, יש להקפיד, בכל מיני הפירות, להפריש מכל זן בפני עצמו כדי לא להסתבך בבעיות של הפרשת תרו"מ מן החיוב על הפטור ולהיפך.

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א

עופות למהדרין

בעקבות מאמרנו ב"אמונת עיתק" (חוברת 18 עמ' 36) בדבר כשרות "למהדרין" בעופות התקבלו תגובות רבות. במאמרנו זה נתייחס לחלק מהן. הטענה העקרית היתה שקצב הבדיקות הוא מהיר מדי.

ראשית כל, עלינו לברר האם בכלל יש מקום לבדיקת ריאות וצומת הגידין בעופות? שהרי מוסכם גם על המהדרין מן המהדרין שאין בודקים את כל הטריפות בעופות, כגון בלב, בקורקבן, במעיין ובראש, כי טריפות אלו נדירות מאוד ואין חוששים להן. רק בריאות ובצוה"ג נהגו לבדוק, כי בהן הטריפות מצויות יותר. אמנם, מצד הדין, גם טריפות אלו אינן טעונות בדיקה בעופות. בריאות למשל, אין הטריפות מצויות בעוף כמו בבהמה.

בבהמה, מצד הדין, חייבים לבדוק, כמבואר בשו"ע (י"ד סי' לט), אך בעופות אין חובה כזו לכתחילה. אך משום שכיום שכיחות מחלות-ריאות, וכן התרבו המחלות בצוה"ג, נהגו המהדרין לבדוקם.

מהו מיעוט המצוי?

כידוע, חידש המשכנות יעקב, (סי' טז), ששיעור של 10% נחשב למיעוט המצוי. (ועי' "אמונת עיתק" (מס' 13 ומס' 15) דיון בנושא זה וכנראה ש-10% הם לאו דוקא, ויתכן שגם פחות מ-10% נחשב למיעוט המצוי, וצ"ע).

והנה בעופות כאשר יש 7% טריפות (מכל הסוגים!) נחשב הדבר לאחוז גבוה במיוחד. כלומר אין כיום אפילו מצב של 5% בטריפות הריאות לחוד, ובצוה"ג לחוד. ובכל זאת, נהגו המהדרין לחוש גם לאחוזים אלו ולחייב בדיקה בכל עוף ועוף. במשק בריא אין אפילו (!) 1% של טריפות מכל הסוגים, ולכן אין אפוא מקום לחשוש אפילו למהדרין לטריפה כלשהיא. אלא שעלינו לוודא שאמנם המשק הוא בריא. לכן בתחילת השחיטה יש לבדוק כל עוף ועוף בצורה מדוקדקת, ואחרי כמה עשרות עופות אפשר לדעת אם המשק הוא בריא או לא.

מכאן ואילך מהירות הקו יכולה להיות גבוהה, כי ממשיכים לבדוק כל עוף ועוף, לפנים משורת הדין, אולם בדיקה זו צריכה רק לוודא שהאחוז נשאר בעינו ולא גדל. לדעתנו, שניה אחת לכל בדיקה ובדיקה (אחת של צוה"ג ואחת של הריאות) כאשר הריאות כבר בחוץ (!) והבודק רענן, עירני ומנוסה דיו כדי לוודא שאין בעיה, אם יתברר במשך בדיקה זו שאחוז הטריפות משתנה לרעה יש צורך להאט את קצב השחיטה.

לכן נלענ"ד שבמשק בריא, כשהבדיקה היא רק כדי לוודא זאת, די בקצב של 50-55 עופות לדקה כששני בודקים מומחים מוודאים שאין טריפות.

בדיקת צומת הגידין

יש מהדרין הנוהגים לפתוח כל שוק בעוף כדי לבדוק את צוה"ג בדיקה פנימית. הניסיון מראה שהבדיקה הפנימית אינה מגלה אחוז גבוה יותר באופן משמעותי של טריפות מאשר זה המתגלה ע"י בודק מומחה בבדיקה חיצונית. (לא מזמן הועלה הרעיון לבדוק את הנושא בצורה מדעית, כמדומני שזו החלה כבר) מאחר ובלאו הכי גם הבדיקה החיצונית היא הידור בלבד, בפרט במשק בריא, אין המהדרין חייבים בבדיקה פנימית של צוה"ג.

ד"ר אליקום ברמן

על הזריקות בעופות

ד' תשרי ה'תשנ"ח

נהניתי מאוד לקרוא את מאמרו של הרה"ג יעקב אריאל שליט"א "בשר עוף למהדרין", [אמונת עתיד 18 ע"מ 38] המעמיד דברים על דיוקם בנושא שוק העופות הכשרים.

ברצוני לתאר את המצב בעניין זריקות בתרנגולות והודים בישראל היום. אני מדגיש את המלה "היום" כי המצב משתנה מדי פעם לפי המצב התברואי בענף, המצב שאני מתאר להלן קיים מזה שנתיים ולא נראה שבעתיד הקרוב יחול שינוי.

במאמר של הרה"ג יעקב אריאל שליט"א הוא כותב: "והמהדרין מו המהדרין אוכלים מעופות שאינם מוזרקים כלל".

ההוראות של השירותים הווטרינריים בישראל הן שכל תרנגול הודי מקבל לפחות שתי זריקות (חיסון נגד מחלת ניוקסל) ושכל תרנגול לבשר מקבל לפחות זריקה אחת (חיסון נגד מחלת ניוקסל). אין אפשרות להשתמש בשיטות אחרות במקום זריקות אלו. מי שלא מחסן לפי הוראות אלו מסכן את העופות שלו, ואת העופות של מגדלים אחרים באיזור ועלול לגרום נזק כלכלי לכל משק העופות בארץ.

יש משווקים בארץ שדורשים מהמגדלים לא להזריק לעופות שלהם כדי שיוכלו לשווק אותם כ"מהדרין". ידועים לי מקרים שמגדלים דיווחו לי שהזריקו לעופות בזמן שבאמת לא הזריקו כדי שיוכלו לשווק לשוק המהדרין, ובכך סיכנו את הענף ואף היו מקרים שגרמו נזק ממשי. כמו-כן ידועים לי מקרים שמגדלים הזריקו לעופות לפי הוראות השירותים הווטרינריים אבל דיווחו למשווק שלא הזריקו כדי שיוכלו לקבל תוספת מחיר לעופות אלו (ברור שלעופות אלו לא היה פיקוח רבני בזמן ההזרקה).

יש משווקים אחרים ששולחים למשקים בזמן ההזרקה מפקחים, מטעם הרב המשגיח, כדי לבדוק שהזריקה מבוצעת כהלכה.

לדעתי אין לסמוך על עופות שמשווקים כעופות "ללא זריקות", ויש להעדיף עופות שהוזרקו בהשגחה.

בברכה,

(חתימה)

הרב משה הרשטיק

"בין העלים" סרט וידאו על חרקים בירקות עליים

"מדרשת התורה והארץ" סיימה בימים אלו הפקת סרט וידאו בנושא חרקים בירקות עליים. סרט זה הוא השלישי בסדרת סרטים בנושאים הקשורים לחקלאות ולתורה שהפיקה המדרשה עד כה.

סרט, המשלב בו-זמנית תמונה, תנועה וקול, הוא האמצעי הטוב ביותר להביא את הצופה אל מחוזות רחוקים מעולמו היומיומי, ולגרום לו להכירם ולגבש דעה בנושא. נושא החרקים עלה יחסית לאחרונה לכותרות. למרות זאת, יש אנשים שאינם מאמינים כלל בהמצאותם של חרקים בירקות עליים. לעומתם יש המטילים אימה וחומרות על הציבור. מטרתנו היא להראות את הדברים כהויותם. "בין העלים" הוא סרט המעלה את רמת מודעות הצופה לנושא החרקים בירקות עליים.

למרות שקיימת אפשרות לצלם את כל מזיקי ירקות העלים ולתת הנחיה מפורטת כיצד להתמודד עמם בכל ירק - לא הלכנו בכיוון זה כיוון שסרט הדרכת כזה מוסיף אמנם מידע מפורט לצופה אך מעניין רק את מי שרוצה להתעמק בנושא. בסרט "בין העלים" נפגש הצופה עם אנשים כמוהו. מגדלי ירקות העלים בשטח פתוח ובחממות מציגים את הקשיים שלהם בגידול ובשיווק; עקרת הבית מציגה את הקושי שלה בניקוי ירקות עליים; מדריכי החקלאות ממחישים את בעיית החרקים; רב מביא את דרישות ההלכה; בדרך זו יש לצופה עם מי להזדהות. הוא מבין את הבעיות של החקלאי. הוא, בתור צרכן המעוניין במזון איכותי, מופתע מהתופעה ולומד את הבעיה. אם ירצה להעמיק ידיעותיו ימצא כבר את הדרך לכך: יקרא מאמר, ישתתף בהרצאה, או כל דרך אחרת.

את האנשים האלו הצופה פוגש במקומם הטיבעי. הוא רואה את החקלאים עובדים בשטח. את המדריך החקלאי המתמחה בהגנת הצומח הוא פוגש במעבדה ושם הוא רואה את החרקים השונים. הוא רואה את העבודה הרבה שמשקיעה עקרת בית כדי לנקות ראש חסה אחד. לא אומרים לצופה מה קורה אלא הוא מציץ ורואה בעצמו את המציאות.

אמצעי נוסף המעורר עניין הוא הצגת עימות שיש לצדדים בו מה להפסיד. בסרט מוצגים זה מול זה חקלאים המגדלים בשיטות שונות, המתעמתים על אותו פלח שוק. כל אחד מציג את דרכי ההתמודדות שלו עם דרישות ההלכה ועם דרישות הפיקוח החקלאי, כששניהם מעוניינים לייצר מוצר איכותי וזול ולא פעם הם נכשלים בכך ומפסידים כסף רב. כמו כן, התפתחות הסרט גורמת לצופה לסקרנות לגבי סופו. בתחילה מוצגת הבעיה ובהמשך מתגלות בזו אחר זו נקודות עימות הנובעות זו מזו ובסוף ניתנת אפשרות לפתרון הבעיה.

צורה זו גורמת לציבור רחב יותר להתעניין בנושא: דתיים וחילונים ומגוון רחב של גילאים. אורך הסרט הוא 14 דקות, והוא מתאים לצפייה ביתית או לצפייה במסגרת הלימודים בבית הספר. הסרט יכול להוות פתיחה ללימוד נושא החרקים כאשר לומדים הלכות כשרות. כמו כן, אפשר להקרינו לתלמידים ללא כל קשר עם תוכנית הלימודים כדי לעורר אותם לבעיית החרקים במזון. לקלטת מצורף דף למורה ובו הצעה לפעילות עם התלמידים לאחר הסרט.

"בין העלים" הוא סנונית ראשונה של הפקות מקצועיות מלאות של מדרשת התורה והארץ. המדרשה בצעה בכוחות עצמה את כל שלבי ההפקה, כולל בימוי ועריכה. אמנם אין הנחתום מעיד על עיסתו אבל כבר התקבלו, ברוך השם, תגובות טובות מאנשי מקצוע ומציבור שצפה בסרט.

צפייה מהנה.

ד"ר אביחיל גרינברגר

הפריית בתולים (פרתנוקרפיה) בצמחים

במאמר "צרעת התאנה" (אמונת עתיק מס' 20) מוזכרת "פרתנוקרפיה". לתופעת טבע זאת חשיבות רבה בחקלאות המודרנית ועשויות להיות לה השלכות גם על הבטים הלכתיים כגון מקרה התאנה שהוזכר, שכיחות גרעינים בפירות שונים ועוד.

ראוי לפרט ולהסביר בקצרה את מהות התהליך.

רבות הן דרכי הריבוי של אורגניזמים בטבע. מהן רפרודוקטיביות (יצירת עובר או זרע) ומהן סומטיות (בבעלי חיים) או וגטיביות (ריבוי לא מיני כגון השרשת יחורים או תרבית רקמה בצמחים ובבעלי חיים ירודים). ברוב הצמחים, יצירת פרי מותנית ביצירת זרעים. אך ישנם יוצאים מן הכלל היוצרים פירות ללא זרעים. תהליך יצירת פרי ללא זרעים נקרא פרתנוקרפיה. הפרתנוקרפיה היא מקרה פרטי של תופעה כללית הקרויה פרתנוגנזיס ומתארת ריבוי של אורגניזמים על ידי נקבות ללא השתתפות של זכרים. התופעה מוכרת אצל קבוצות רבות מבין החד תאיים (דפניות), חרקים (דבורניים, כנימות ועוד) ואחרים. גם ביצי התרנגולת ללא הפרייה הן תוצאה של פרתנוגנזיס. אך בעוד שבפרתנוגנזיס נוצרים עוברים או זרעים, הרי בפרתנוקרפיה אין נוצרים זרעים והריבוי הוא וגטיבי. במאמר זה נציג את תופעת הפריית הבתולים בצמחים בטבע ובחקלאות מתקדמת.

יצירת זרעים. ניתן לתאר את התהליך באופן סכמטי. בצמח תאי זכר - גרגרי האבקה, ותאי נקבה - תאי הביצה בשחלה. התאים המשתתפים בהפרייה הם הפלואאידים (בעלי מערכת אחת של כרומוזומים), בניגוד לשאר תאי הצמח שהם דיפלואאידים (בעלי מערכת כרומוזומים כפולה). תאי הזכר מפרים את תאי הביצה ומתקבל תא ביצית דיפלואאיד. תא הביצית מתחלק חלוקות רבות ויוצר בסופו של דבר זרע המכיל את תכונות אביו ואמו. במהלך חלוקת התאים מופרשים מהביצית הורמונים מטיפוס אוקסין. האוקסינים מגרים את רקמת השחלה העוטפת את הביציות להתחלק, לגדול וליצור את הפרי. כאשר אין הפרייה, הפרח קמל ונושר ולא נוצר פרי.

פרתנוקרפיה בטבע. במקרים מסוימים נוצר פרי על אף שאין הפרייה. בטבע ידועות תופעות כאלו. במינים רבים (כנימות, דבורנים ועוד) אין מוכרים זכרים או שפעולתם מוגבלת מאוד. הביציות מתפתחות לעוברים ללא הפרייה. בצמחים מסוימים (בננות, תאנים ועוד) מתפתחת רקמת השחלה ויוצרת פרי ללא הפרייה. במקרים אלו, תאי הפרי שנוצר הם דיפלואאידים, שכן מקורם הוא ברקמה דיפלואאידית, ואין נוכחות זרעים. ההתרבות במינים אלו היא וגטיבית בלבד. תהליך זה קורה בטבע, כנראה, הודות להפרשת אוקסינים על ידי תאי הביצה ללא הפרייתם. לא ברורים היתרונות הפיסיולוגיים שיש לתהליך זה בטבע. לכאורה הצמח משקיע אנרגיה ביצירת הפרי ללא תועלת להמשכיות המין.

פרתנוקרפיה בחקלאות. בחקלאות מודרנית ניצלו תכונה תכונה זאת. כיוון אחד של ניצול תכונת הפרתנוקרפיה הוא טיפוח זנים הנושאים פירות ללא זרעים. מוכרים זנים כאלו מבין הירקות (מלפפון, אבטיח, עגבניה ואחרים), ומבין הפירות (בננה, תאנה, זני גפן ללא חרצנים, הדסים ללא גרעינים, תפוח, אגס ועוד). ריבויים של זנים אלו הוא בדרך וגטטיבית (בפירות) או על ידי הכלאה של זנים בעלי זרעים וקבלת צאצאים חסרי זרעים.

כיוון אחר של שימוש בפרתנוקרפיה הוא אילוף מיני פירות לחנוט גם בתנאים שאינם מאפשרים יצירת אברי ריבוי פוריים כגון בתנאים של עודפי חום או קור. פותחו אוקסינים מלאכותיים המעוררים את רקמת השחלה להתרבות וליצור פירות גם ללא הפרייה. מבין האוקסינים המלאכותיים נזכיר: 4, CPA, NAA, IAA, 2,3,5,T, 2,4,D, ואחרים. בעגבניה, חציל, קישוא, מלפפון וירקות אחרים משתמשים באותם החומרים לעורר את הצמחים לחנוט פירות בתנאים שבהם אין הפרייה טבעית או לצורך קבלת פירות מעולים המבוקשים יותר בשוק. תופעה שונה מעט של פרתנוקרפיה היא באבטיחים ללא זרעים, שם מתרחשת האבקה אך ההפרייה אינה מצליחה. עם זה הפעולה המכנית של ההאבקה מעוררת התפתחות תאי השחלה ויצירת הפרי המוכר ללא זרעים.

ה'ש

ה'ש

בין העלים

סרט על חרקים בירקות עלים

מי מסתתר בין העלים?
האם אפשר לגדל ירקות עלים נקיים?
מה חומרת האיסור?
הסרט מספר את הסיפור המלא
על ירקות העלים ועל החרקים.

אורך הסרט 14 דקות

לקלטת מצורפת הצעה לפעילות
עם תלמידים לאחר הצפייה.

לפרטים ולהזמנות נא לפנות
למדרשת התורה והארץ
כפר דרום ד"ג חוף עזה 72077
טל' 076847088 פקס 076842299

כפר דרום